

Katılımcı tasarımda kamusal alan dinamikleri: Lucien Kroll

Public sphere dynamics in the participatory design: Lucien Kroll

Devran BENGÜ^{1*}

¹ Mimarlık, Mimarlık Fakültesi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

devranbengu@arel.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 20.01.2024

Bölüm/Section: Mühendislik-Mimarlık ve Doğa
Bilimleri/Mimarlık

Kabul Tarihi/Accepted: 16.03.2024

Araştırma Makalesi/Research Article

Özet

Katılımcı tasarımın Lucien Kroll tarafından, özellikle de onun modern mimarlık eleştirisi ışığında ortaya konmuş bir felsefe olarak tanınması, kamusal alanın mimarlık alanı içinde yeniden tasarlanmasında önemli bir adımdır. Bu yaklaşım, Kroll'un kamusal alanlara yaptığı özel vurguyu öne çıkarmaktadır. Katılımcı tasarımın demokrasi için önemini kavramak, siyaset felsefesi, kamu yönetimi ve şehir planlama için olduğu kadar mimarlık için de hayati önem taşımaktadır. Dahası, mimarlıkta demokratik süreçlerin mekânsallaştırılmasını anlamak için özel bir öneme sahiptir. Mimarlık disiplini tipik olarak mekânlara odaklanır ve kamusal mekânların otomatik olarak kamusal alanlar yaratacağını varsayar. Ancak demokrasisi gelişmemiş ülkelerde bu varsayımın geçerliliği sorgulanabilir. Makale, katılımcı tasarımın demokratik süreçlerdeki faydasını kabul eden ve aynı zamanda kamusal mekânların kamusal alanı teşvik etmedeki sınırlılıklarıyla mücadele eden bir entelektüel çerçeveye dayanmaktadır. Kamusal alana ve katılımcı tasarımın mimarlık alanındaki demokratik süreçlere nasıl katkıda bulunabileceğine dair yeni bir teorik perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken makale, Lucien Kroll'un modern mimariye tepki olarak geliştirdiği katılımcı tasarım felsefesinin, kamusal alan odaklı bir yaklaşımla demokratik süreçleri mekânsallaştırma potansiyeline ışık tutuyor. Makale ayrıca, bu mimari felsefenin Arendt, Habermas, Negt ve Kluge gibi demokrasi teorisine odaklanan diğer teorisyenlerin çalışmalarıyla uyumluluğunu ortaya koyuyor. Mimarlık alanında, demokrasi ve kamusal alanlar arasındaki etkileşim üzerine daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Ayrıca, katılımcı tasarımın demokratik süreçlerdeki rolüne ilişkin daha derin bir kuramsal anlayışa da ihtiyaç vardır. Demokrasi ve kamusal alanın mimari kuramsal çerçevelere dâhil edilmesiyle, katılımcı tasarımın bu bağlamda oynadığı rol üzerine daha derinlemesine bir tartışma yürütülebilir. Makale, kamusal alan üzerinden mimarlık disiplini ve demokrasi kuramları arasındaki ilişkiyi irdelerken, kamusal alanın demokratikleştirilmesine yönelik süregelen eleştirilere de katkıda bulunuyor. Katılımcı tasarımın eşitlikçi bir demokrasiyi teşvik etme potansiyelini kabul eden makale, bu eleştirilerin üstesinden gelmek için mimarlık alanında alternatif bir teorik yaklaşım öneriyor.

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, katılımcılık, mekân, mimarlık, yer.

Abstract

The recognition of participatory design as a philosophy, particularly articulated by Lucien Kroll, especially in light of his critique of modern architecture, represents a significant step in the redesign of the public sphere within the field of architecture. This approach underscores Kroll's specific emphasis on public spaces. Understanding the importance of participatory design for democracy is crucial not only for political philosophy, public administration, and urban planning but also for architecture. Furthermore, it holds particular significance in comprehending the spatialization of democratic processes within architecture. The architectural discipline typically focuses on spaces and assumes that public spaces will automatically generate public spheres. However, the validity of this assumption may be questioned in underdeveloped democracies. This article is grounded in an intellectual framework that acknowledges the benefits of participatory design for democratic processes while also addressing the limitations of public spaces in promoting the public sphere. It aims to

* Yazışılan yazar/Corresponding author: Devran BENGÜ

¹ orcid.org/0000-0002-1193-1711

DOI: <https://doi.org/10.56723/dyad.1422826>

offer a new theoretical perspective on how the public sphere and participatory design can contribute to democratic processes within the field of architecture. In doing so, the article sheds light on the potential of Lucien Kroll's participatory design philosophy, developed in response to modern architecture, to spatialize democratic processes with a focus on the public sphere. Additionally, it demonstrates the compatibility of this architectural philosophy with the work of other theorists focused on democracy theory, such as Arendt, Habermas, Negt, and Kluge. Further research is needed in the field of architecture on the interaction between democracy and public spheres. Moreover, a deeper theoretical understanding of the role of participatory design in democratic processes is necessary. By integrating democracy and the public sphere into architectural theoretical frameworks, a more in-depth discussion can be pursued regarding the role of participatory design in this context. The article contributes to ongoing critiques of the democratization of the public sphere through its examination of the relationship between the discipline of architecture and theories of democracy. Recognizing the potential of participatory design to promote egalitarian democracy, the article proposes an alternative theoretical approach within the field of architecture to address these criticisms.

Keywords: Public sphere, participation, space, architecture, place.

1. Giriş

Katılımcılık kavramı; siyaset felsefesinden kamu yönetimine, kentsel planlamadan mimarlığa kadar pek çok alanda yeni yöntem arayışlarının ve uygulamalarının konusu olmuştur. Tüm bu araştırmalar, kavram hangi disiplin bağlamında ele alınıyorsa, ele alındığı ilgili disiplinle sınırlı kalan çerçevede yeni yöntem arayışlarının peşine düşülmesi ve uygulama sorunlarının irdelenmesi şeklinde gelişmiştir. Katılımcılık kavramı özellikle mimarlık alanında, katılımcı tasarım yaklaşımlarının konusu olarak ele alınmıştır. Ancak kavramın disiplinler üstü ve disiplinlerarası olarak kuramsal ilişkisi üzerinde durulmamıştır. Başka bir ifadeyle, ister tümden gelimci olarak siyaset alanından mimarlığa uzanan kavramsal ilişki doğrultusunda isterse de tümevarımcı bir yöntemle mimarlık alanından siyaset felsefesine uzanan bir kuramsal bütünlük içerisinde katılımcılık kavramının temel rolü ve işlevi irdelenmemiştir. Bu interdisipliner bakış açısıyla katılımcılığın aslında neyin aracı olduğu ve işlevi irdelendiğinde; bu olgunun demokrasinin ihtiyaç duyduğu sosyal sermayenin güçlenmesiyle ilişkili olduğu anlaşılabilir. Katılımcılık, demokrasinin temel araçlarından olan kamusal alanın ve kamusal alanın canlanmasında önemli bir işlevsel özellik taşımaktadır. Mimarlık disiplini katılımcı mekânsal tasarım ve uygulama yöntemleri özelinde somut bir zemine indirgediğinden, mimarlığın katılımcılık sayesinde demokrasiye mekânsal tasarımlar aracılığıyla nasıl hizmet edebileceği sorusu cevapsız bırakılmıştır. Bu soruya bağlı olarak katılımcı mekânsal tasarımlar doğrultusunda aslında kamusal alanın ve kamusal alanın canlanmasında mimarlığın nasıl rol oynayabileceği sorusu da saklı kalmıştır. Makale bu iki temel soruyu ana eksenine almaktadır. Tümevarımcı bir bakış açısıyla mimarlık ve demokrasi ilişkisini değerlendirmektedir. Böyle bir ilişkide üzerinde durulması gereken aracın kamusal alan olduğuna dikkat çekmektedir. Mimarlığın katılımcı tasarım yöntemleriyle kamusal alana hizmet eden mekânsal araçlar ve süreçler ortaya koyabileceğini, bu yönde yaklaşımlar geliştirebileceğini kuramsal olarak açıklamaktadır. Ancak aynı zamanda katılımcılığın interdisipliner ve holistik bir bütünlük arz eden işlevini gözler önüne serebilmek için tümden gelimci olarak katılımcılığın tarihçesi de kısaca ele alınmıştır.

Bu çalışma, mimarlık ve katılımcı mekânsal tasarım ilişkisine katılımcılık ve kamusal alanın karşılıklı etkileşim içinde olduklarına dayanan kuramsal bir perspektiften bakmaktadır. Bu bakış açısıyla katılımcı mekânsal tasarım yaklaşımlarının kamusal alan ve kamusal alanı canlandırmaları temel esasıyla ele alındıklarında, hangi normlara dayandırılacaklarını ortaya koymaktadır. Lucien Kroll'ün mimarlık felsefesi esaslarından yararlanılmıştır. Kroll'ün mimari felsefi görüşü ve katılımcı mekânsal tasarım çalışmalarıyla geliştirmiş olduğu normlar ile kamusal alandaki üretim dinamikleri karşılaştırması yapılmaktadır. Bunların eşleştiği gösterilmektedir. Kamusal alanın tanımları ve kamusal alana ait niteliksel verilerin belirlenmesinde, bu kuramın ilk ve başat kuramcılarında olan Arendt, Habermas, Negt ve Kluge, teorilerinden yararlanan teorisyenlerdir.

Makale, mimarlık alanında katılımcı mekânsal tasarım yöntemlerine kamusal alan olgusu üzerinden yaklaşıldığında kuramsal bir çerçevenin ortaya çıkarılabildiğini göstermektedir. Böyle bir kuramsal altyapının sağladığı bakış açısıyla geliştirilecek katılımcı tasarım yaklaşımları mimarlığın kamusal alanı canlandıran yenilikçi mekân tasarımlarına yönelik çözümler geliştirmesinin önünü açabilir. Bu kuramsal altyapıyı temel alarak bir araya gelecek katılımcı tasarım ortamı kamusal alanın canlanmasında da etkili olacaktır. Böylelikle mimarlığın hem üretim süreci hem de üretim çıktısı bağlamında kamusal alan ve dolaylı olarak demokrasiye de hizmet etmesi beklenebilir. Makale sonuç bölümünde kuramsal yaklaşımı güçlendiren araştırma verileri sunmamaktadır. Makale ileride saha araştırmalarında geliştirilebilecek mekânsal tasarım yöntemleri için katılımcılığa demokrasi çerçevesinden bakan bir kuramsal altyapı sunmaktadır. Kentsel planlama, kamu yönetimi ve sosyoloji bilimleriyle interdisipliner olarak geliştirilecek araştırmalar yenilikçi farklı mekânsal araçların geliştirilmesinin de önünü açabilir.

2. Katılımcılık ve katılımcı tasarım kavramları: kapsamı ve gelişimi

Küresel çerçevede, demokrasiyle yönetilmeyi seçmiş olan ülkeler yönetim biçimlerinde yaygın olarak temsili demokratik süreçleri kullanmaktadırlar. Temsili demokratik süreçlerde seçimle görev alan vekillerin oluşturduğu hükümet bir sonraki

seçimlere kadar yönetimi devralır. Ancak küresel ölçekteki deneyimler ışığında; bu şekilde yönetimi ve iktidar gücünü devralan hükümet ile vatandaşlar arasında sorunların yaşandığı kabul edilen bir gerçektir [1]–[3]. Hükümet ve vatandaşların arasında hükümet lehine hiyerarşik bir yapıda ve hegemonik olarak gelişen yönetim süreci, toplumun emrivakilerle gerçekleştirilen uygulamalara maruz kalmasına hatta yerel yönetimlerde dahi vatandaşlar aleyhine monolog bir ilişkinin gelişmesine neden olabilmektedir. Bu yönde yaşanan sorunların çözümüne yönelik olarak iki farklı yol ortaya konulmuştur. Birincisi otoriter yönetim anlayışından vazgeçilerek yönetim anlayışının benimsenmesidir. Bir yönetim erkinin tek başına vereceği kararlar yerine ortak bir akıl ile kararların oluşturulması yöntemidir. Topluma emrivaki yapmamak temel bir değerdir. Bunun için şeffaflık ve hesap verilebilirlik şarttır. Yönetişimin uygulanabilirliği için, yönetim kademesi içindeki hiyerarşik ilişkiden vazgeçilmesi gerekir; insan onurunu temel değer alan ve yatay olarak kurulan ilişkiler hâkim olmalıdır. İkinci bir yol ise her türlü karar sürecinin katılımcı bir hale getirilmesidir. Katılımcılık kavramı bu çerçevede siyaset bilimi ve kamu yönetimi literatüründe yerini almıştır. Siyaset bilimi açısından bakıldığında hem yönetim hem de katılımcılığın birbirini güçlendirdiği ve canlandırdığı da kabul gören bir görüştür. Bu iki yönetsel aracın tek başına ya da birlikte devreye sokulmasıyla, insanı önceleyen ve insan onuru temelli niteliksel değerleri geliştiren sonuçlar alındığı gelişmiş ülkelerin demokrasilerinde gözlemlenmektedir [4]–[10].

Siyaset felsefesi ve kamu yönetimine demokratik kalkınma temelli olarak giren katılımcılık kavramı, kentsel planlamanın da önemseydiği ve uyguladığı bir yöntem olmuştur. Planlamanın katılımcılığı, bir yaklaşım modeli olarak bütünlük projeye yaklaşımlarıyla özellikle kentsel dönüşüm projelerinde devreye soktuğu görülmektedir [11]–[16]. Ayrıca kentsel tasarım rehberlerinde, kamusal mekânlara yönelik projeler kapsamında, kültürel miras planlamasına yönelik ve müşterekler kavramı bağlamında katılımcılık değer gören bir yaklaşım modeli olmuştur [17]–[23].

Katılımcı planlama yaklaşımları özellikle kentsel iyileştirme projeleri kapsamında dikkat çekmiştir [24]–[26]. Bu bağlamda, yaygın olarak, dezavantajlı insanların kaynaklara erişimine, bu insanların geliştirilen kalkınma projelerinin planlanmasına, zamanlamasına yapılmasına, tasarım ve uygulama süreçlerine farklı düzeylerde dâhil olabilmelerinin sağlanmasına yönelik yöntem ve yaklaşımları içerirler [26]. Bu yöntem ve yaklaşımlar özellikle enformel ve yoksul mahallelerin sakinlerinin sadece bilgi kaynağı olarak kalmayarak, aynı zamanda gerçek kalkınma ortakları olarak görülmesi gerektiğini savunan görüş çerçevesinde de savunulur. Bu görüş yoksul mahallelerde mevcut olan kaynak ve fırsatları ortaya çıkarmayı ve güçlendirmeyi amaçlar. Bu amaçla yerel sakinlerin mahalli iyileştirilmeye katkıda bulunacak eylemlere dahil edilmelerini planlamada bir yöntem olarak kullanır [27]–[29]. Literatürdeki ortak görüşler doğrultusunda, katılımcılık süreçlerinde dikkate alınması gerekli görülen ve ideal olarak belirlenen temel normlar; bölgedeki mevcut sorunların ve fırsatların tanımlanması, süreç tarafından ele alınacak önceliklerin belirlenmesi, toplumun her kesiminden olan yerel sakinlerin taleplerine ortak sürdürülebilir bir zemin oluşturulması, paydaşların haklarını güvence altına alabilmesi ve farklı paydaşların sorumluluk ve yetkilerini net bir şekilde tanımlaması olarak sıralanabilir [24],[26]. Ancak kentsel planlamada katılımcılığı ele alan planlama kuramlarına ve uygulamalarına yöneltilen eleştiriler de önemlidir. Genelde bu eleştirilerde; katılımcılık kuramlarının iyimser ve idealist bir yaklaşım barındırıyor olmalarından dolayı pragmatik olamayacaklarını savunan bir görüş hakimdir. Toplamların farklılaşan sosyo-kültürel yapıları, değişen demografi, artan nüfus, değişen politik ekolojiler ve toplumdaki güç dengelerinin değişkenliği gibi temel konuların kentsel ölçekteki katılımcılığı örseleyeceği ve engelleyeceğine dikkat çekilir [30],[31]. Ayrıca özellikle kentsel dönüşüm projelerinde, toplumda yer alan farklı dünya görüşlerinin, inanç ve değer sistemlerinin planlamanın rasyonel işleyişinde çelişkiler yaratacağı, tutarsızlıklar ortaya çıkaracağı ve ortak bir aklın oluşmasına imkân tanımayacağı ileri sürülür [32]–[34]. Kentsel ölçekte, sadece tüm aktörlerin ve tüm çıkarların sürece dâhil edilmesinin mümkün olmamasını dikkate alarak katılımcılığı dışlayan görüşler de bulunmaktadır [35]. Katılımcı projelerde rol oynayan yerel bilgilerin tarafsızlığını sorgulayan yaklaşımlar da vardır [12],[24]. Kentsel planlama ölçeğinde ortaya çıkan eleştiriler genel olarak iki ana zemin üzerinde yapılandırılmaktadırlar. Birinci grup konsensüs oluşturma ilkesinin doğruluğu ve/veya rasyonel olarak sağlanabilirliğinin sorgulanması üzerine inşa edilen eleştirilerdir bir diğer grup ise katılımcı sürecin meşruiyetine doğrudan bir karşı duruş sergilemek üzere temellendirilenlerdir. Ancak tüm bu eleştirilere rağmen kapsayıcı ve demokratik planlama süreçlerine ihtiyaç duyulduğu gerçeği genel olarak planlama literatüründe yaygın bir kabuldür. Görüş ayrılıklarının, özellikle kentsel ölçeğin büyüklüğü göz önüne alındığından, planlama sürecinde katılımcılığın nasıl ele alınması gerektiği hususunda yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak katılımcı planlama süreçleriyle uzlaşmaya bağlı olmadan da önemli sonuçlar elde edilebildiğini bulgulayan vaka çalışmaları da vardır [36],[37].

Tekeli, yerel ölçeğin katılımcı pratiklere daha üst ölçeklerden daha uygun olduğunu işaret eder ve yereli de tanımlayarak nedenlerini açıklar [5]–[7]. Yerelin bireylerin yaşamıyla kurduğu ilişki üzerinden irdelenmesi önemlidir. Bir insanın varlığı bir yere bağlı olmak ile ilişkilidir. Yerellikteki deneyim birikimleri ve aktarımlarıyla anlam kazanır. Tekeli bu bağlamda Heidegger'in 'bir yerde var olmak' ile insanın varlığı arasındaki kurduğu ilişkiyi vurgular. Yerelde var olmak o yerde dışarıdan verilenleri sadece tüketmek ile mümkün değildir [6],[38]. Bireylerin, salt tüketici olmakla, gündelik yaşamda yaşam kalitelerini olgun insan olma bağlamındaki değerler açısından güçlendirmeleri mümkün değildir. Sadece tüketim kültürü ve haz odaklı bir yaşam formuyla ortaya çıkan bireyselleşme kimliksizleşmeleri ortaya çıkarırken bireyleri de yerelden ayırıştırır [39]–[41].

Yerelden kastettiğimiz şey içinde yaşadığımız fiziki çevre ile sınırlı değildir. İçinde yaşadığımız toplulukta birlikte deneyim birikimi sağlar ve deneyim aktarımlarımızı paylaşıyoruz. O yerel içinde sosyalleşir ve anlamlar kurarız. Kentsel bellek yereldeki yaşam dinamikleriyle şekillenir ve toplumsal hafızanın kökleri yerel üzerine inşa edilir [6],[41]–[44]. Dolayısıyla birey ile yerelde kurduğu ilişki bireylerin kimliklerinde etkilidir. Yerelde ‘var olabilmek’ duygusunu geliştiremeyen, küreselleşen kapitalist paradigma içinde kimliksizleşerek tüketim toplumundaki tüketiciliğine sıkışıp kalan bireylerin akıbeti genelde aynılaşan kullanıcıların oluşturduğu bir kitlenin mensubu olmaktan öteye gidememektedir [39],[41]. Günümüz tüketim toplumunda, sadece o ‘yerde bulunuyor olmak’, ‘o yerde var olmak’ anlamı kazanmıştır. Oysaki bir yerde “var olmak” ile kastedilen o yerin oluşumuna katkıda bulunmak ve orada var olan diğerleriyle birlikte üretmek ve yaşamak anlamına gelebildiğinde toplumsal bellek ile güçlenebilen bir bireysel varoluştan da bahsedilebilir. Ancak bu durumda üretmek ve birlikte yaşamı güçlendirerek var olunan bir yerde gündelik yaşamın ve yönetiminin başarısını tüketim kültürü üzerinden değerlendirmek mümkün değildir. Bu durumdaki var olma halini birlikte üretmekten elde edilen deneyimler ile katılımcı ve yönetim başarıları üzerinden değerlendirmek mümkün olabilir. Yerel yönetimler bu yöndeki etkinin sağlanabileceği ölçekler olarak öne sürülebilir. Yerelin böyle bir yaşam çevresi oluşturabilmesi ve kültürel anlam alanı haline gelmesi ona medeni bir yaşamın yani sorumluluk taşıyan yurttaşların yaşam alanı olma niteliğini de kazandırır [5],[6].

Bu perspektiften bakıldığında, yerel ölçekteki katılımcı projeler ile kamusalılığı canlandıran ilişkilerin katılımcı yaklaşımların sürdürülebilirliğinde etkili olacağı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca katılımcı proje yaklaşımlarında ölçek kavramının önemli bir yeri olduğu ve dikkate alınması gerektiği de ileri sürülebilmektedir. Dolayısıyla kentsel planlama açısından yereldeki katılımcı tasarım yaklaşımlarının mimarlık ölçeği üzerinden de tartışılmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Mimarlık ölçeği, üst ölçeklerde genelde çoğulculuk çerçevesinde kalan katılımcılığı; pratik eylemlere de dâhil olunan bir uygulama katılımcılığına dönüştürme gücüne sahip ölçektir. Bu açıdan katılımcılık çerçevesinde kamusal alanlar bağlamındaki canlandırıcı etkisi önemle dikkate alınmaya değerdir.

20. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren, mimarlık alanında da hem kapitalist sistemin ortaya çıkardığı mekânsal örgütlenmenin yarattığı adaletsizliklere karşı hem de mimari tasarımcıların yaşam alanlarındaki baskın rollerine bir tepki olarak katılımcı tasarımlar dikkate alınır ve uygulanır olmuştur [45]. Günümüzde de son kullanıcıların tasarıma dâhil edilmesi fikri 2000’li yılların başında önemle üzerinde durulan hâkim görüşü takip eden yaklaşımlarla ele alınmaya devam etmektedir [46],[47].

Katılımcılık kavramı mimari literatürde ilk defa Habraken öncülüğünde bir grup araştırmacı tarafından Delft Üniversitesinde 1950’li yıllarda ele alınmıştır. Katılımcı tasarım gündelik yaşamdaki kullanıcılar ile profesyonellerin bir aradaki diyaloguna dayandırılmıştır [48],[49]. 1960’lı yıllarda, Habraken ve ekibinin çalışmalarını İngiltere’de gelişen yeni bir hareket takip etmiştir. İngiltere, Manchester Üniversitesi’nde ortaya çıkan bu hareketin önde gelen isimleri arasında J. Christopher Jones ve L. Bruce Archer yer almaktadır [50],[51]. Tasarım yöntemleri hareketi, yeni mekânsal çözümler sunabilmek ve aynı zamanda kapitalist sistemin doğasına göre mekânları biçimlendiren sanayileşme ve seri üretime karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İngiltere’yi takiben Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) yeni tasarım yöntemleri üzerine yapılan konferanslar bu aynı hareketi yaygınlaştırmış ve güçlendirmiştir. Almanya’da ise Ulm Tasarım Okulu, tasarıma yönelik yeni yaklaşımların geliştirilmesi bağlamında bu ekolün takipçisi olmuştur. Tasarım bilimi ile sosyal bilimlerin bütünleştirilmesi görüşüne de ayrıca önem verilmiş ve eğitime dâhil edilmiştir. Bruce Archer ve Horst Rittel bu döneme etki eden önemli akademisyenlerdendir [52],[53]. Daha sonra Amerika’da eğitim vermeye başlayan Rittel, 1963 yılında Kaliforniya Üniversitesi bünyesinde özellikle planlamaya yönelik yeni araştırmalar geliştirmiştir. 1970’lerde modernist tasarım yöntemlerinin rasyonelliğini eleştiren öncü isimler olarak Christopher Alexander ve J. Christopher Jones fikirleriyle ilgi yaratmış ve bir o kadar da eleştiri almışlardır. Bu eleştiriler, tasarım yöntemlerinin arayışlarının, özellikle, tasarımcı, kullanıcı ve tüm paydaşların ortaklaşa çalıştığı müzakereci katılımcı süreçlere doğru odaklanmasına neden olmuştur. Böylelikle kullanıcı merkezli tasarım ve problem çözme yaklaşımı, mimari tasarım alanında yenilikçi yaratıcı bir süreç olarak katılımcı tasarım başlığıyla yerini almıştır [50],[51],[54]–[56].

Ancak özellikle 1980’lerde, küresel sermayenin hızlanan büyüme sürecinde inşaat sektörü önemli ve etkili bir araç olarak rol almıştır. Uzak Doğu ve Orta Doğu başta olmak üzere tüm dünyada inşaat sektörü mimarlığın ölçeğini büyütürken, mimarlığı mühendislik ve teknolojiyi ön plana çıkaran mega projelerin gölgesinde bırakmıştır. İnşaat sektöründeki mühendislik ve teknoloji alanındaki gelişmeler mimari tasarım süreçlerinde, katılımcı tasarım yaklaşımlarından ziyade büyüklüklerin, yüksekliklerin, teknolojinin ve malzemenin ön plana taşınmasına ve bu unsurlar üzerinden öne çıkan mühendislik temelli bir mimarlık olgusunun hâkim kılınmasına neden olmuştur. Mimarlar; piyasa paradigmasının ortaya çıkardığı tüketim toplumunda, arzın talebi belirlediği bir ortamda, pazarlama kavramlarının gündemi belirlediği bir ekonomide aşındırılan kanunlarla güçlendirilen rant dayatmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Rant odaklı müşteri talebiyle yüksek verimlilik beklentisi mimarın konumunu çağdaş kapitalist paradigmanın ortaya çıkardığı sistem içerisinde büyük bir dönüşüme uğratmıştır. Bu ortamda mimar, giderek, projenin bütününe hâkim olma yaklaşımından uzaklaşmış; yalnızca kendi uzmanlığını ilgilendiren tasarım ve uygulamalar için sürece dâhil olan bir aktör halini gelmiştir. Bir anlamda aslında karar alma süreçlerinin de dışına itilmiş olur.

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra, Birleşmiş Milletler Habitat konferanslarında yerel yönetim ve kentli katılımının toplum bilincinin güçlendirilmesinde etkili kullanımına yönelik kararların alındığı gözlemlenmiştir [57]. Üye ülkelerde, konferanslarda alınan bu karar doğrultusunda yerel yönetimlerde toplum tabanlı katılım yaklaşımlarının dikkate alınmasına önem verilmiştir. Hatta yasa ve yönetmeliklerle, uygulamalara da dahil edilmiştir. Özellikle İngiltere’de tüm yönetim kademelerinde katılımcı politikaların geliştirildiği görülmektedir. Aynı şekilde Amerika ve Uzak Doğu’da benzer yaklaşımlar gerçekleştirilmiştir. Mimarlık alanını ilgilendiren katılımcı tasarım çalışmaları açısından bakıldığında özellikle İskandinav ülkelerinde bu yöndeki tasarım çalışmalarına yönelik teşviklerin artırıldığı görülmektedir. Avrupa’da da özellikle 2000’li yılların başından itibaren katılımcı tasarım yöntem ve süreçlerinin yasalaştırıldığı izlenmektedir [45].

2014 yılında Venedik Mimarlık Bienali küratörü Rem Koolhaas, mimarlığın günümüz piyasasında son tanımlanmakta olan haline yönelik olarak bir karşı duruş sergilemiştir. Artık bu büyüklükler ve yükseklikler ile teknoloji üzerinden değil farklı arayışlarla mimari tasarımlara yönelmesi gerektiği hususunun altını çizmiş ve mimarlığın anlamının yeniden sorgulanması gerektiği üzerinde durmuştur [58]. Bu karşı çıkışı takiben, 2016 yılı Venedik Mimarlık Bienali’nde bienalin küratörü de olan Alejandro Aravena, Rem Koolhaas ile aynı sorunlara tekrar değinmiş ve aynı zamanda da mimarlığın farklı yollarını ararken halk ile ve halk için üretimler yapan yaklaşımların güncel mimarlığı daha medeni bir geleceğe taşıyacağına altını çizmiştir [59],[60].

Günümüzde yaygın olarak mimarlık alanında gerek karar alma süreçlerine gerek yönetim sürecine gerekse de hizmetlere eşit ve sorunsuz erişimin her kesimden kullanıcıya sağlanması katılımcılığın temel ilkesi olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik için de değişen ihtiyaçlara yönelik olarak tasarımda sürekli katılımcı esnek çözümlere açık yaklaşımların olması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Kentsel örüntüler incelendiğinde yerleşim alanlarının önemli bir sahasını konut fonksiyon alanlarının oluşturduğu gözlemlenir. Konut gerek üretimdeki bu ağırlığı nedeniyle gerek toplumda bireyin kimliğini oluşturan en küçük yapı taşı olması hasebiyle, gerekse de demokratik toplum idealinin gelişeceği en temel nüvesi olmasından dolayı mimarlık alanında katılımcı tasarımın en fazla irdelendiği ve uygulandığı fonksiyon alanı olmuştur [61]. Bu alandaki tasarım süreçlerinin uygulama aşamalarında ise öne çıkan temel tartışma sahası genelde araştırmaların yöntem yaklaşımları olmaktadır. Mimarlık ağırlıklı olarak ele aldığı temel bir fonksiyon alanında karar süreçleri ve uygulama yöntemlerine derinlemesine odaklanırken, gerek katılımcı tasarımın kuramsal düzeyde demokrasi ile olan ilişkisinin nasıl kurulabileceği sorusuna, gerekse de bu amaç doğrultusunda ne tür farklı mekânsal araçlara odaklanılacağına yönelik araştırmalara kayıtsız kalmaktadır. Katılımcı tasarım ve planlama yöntemleriyle geliştirilebilecek yeni mekânsal araçlar kamusal alan açısından etkili olabilirse ve üst ölçeklerle kurulacak ilişkiler bu araçlar ile güçlendirebilirse demokratik yaşamın değerlerine de katkı sağlanabilir. Bunun içinse mimarlık alanında katılımcılık kavramına katılımcı tasarım kavramının dışına çıkılarak bakmak gereklidir. Özellikle insan için ve birlikte yaşamı canlandırmak odaklı bir tasarımın nasıl olması gerektiği sorusuyla katılımcılığın felsefesini yeniden keşfedip irdellemek ve ilkelerini hatırlamak gerekir. 2016 yılında Aravena’nın günümüz mimarlığına getirdiği eleştirilerinde dikkat çektiği görüşlerin kökenlerini araştırmak böyle bir keşfe de imkân vermektedir. Böyle bir arayış temellerini Lucien Kroll’un görüşlerinde bulabilmektedir. 1970 sonrasında Belçikalı mimar Lucien Kroll’un araştırmaları, uygulama yöntem ve yaklaşımları, mimarlık alanında katılımcılığı ve çağdaş mimarın rolünü tanımlama biçimi, ilkeleri, mimarlık alanındaki katılımcılığın, demokrasiyle ve kamusallıkla ilişkilendirilebilen daha geniş bir kuramsal felsefesi olması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Kroll, benimsediği mimarlık felsefesi doğrultusunda, kamusalılığı canlandırabilecek bir mimarlığın temel ilkelerini ortaya koyan bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu bakış açısı modern mimarlığın eleştirisi üzerine kurgulanmıştır. Kroll’un katılımcı tasarım felsefesindeki ilkelerinin anlaşılabilmesi modernlik eleştirisine bakışı ile anlaşılabilir. Ancak maalesef bu görüş gerek kamu yönetimi gerek kentsel planlama gerekse de sosyoloji olmak üzere interdisipliner olarak geliştirilebilecek farklı tasarım yöntemlerinin canlandırılmasında yeterli değeri henüz görememiştir. Bunda çağdaş kapitalist sistemin mekânsal örgütlenmesindeki değişim değeri odaklı büyüme stratejilerinin ve tüketim toplumundaki rant odaklı tercihlerin çok büyük etkisi vardır.

3. Kroll ve modern mimarlık eleştirisi

Belçikalı mimar Lucien Kroll, yapı çevrenin tasarımına yönelik kapsayıcı katılımcı tasarım yaklaşımının daha 1960’lı yıllarda savunucusu ve uygulayıcısı olmuştur. Modernist hareketin önemli eleştirmenlerinden olan Kroll, katılımcı tasarım süreçlerini yapı ömrü boyunca dikkate alan kendine özgü bir mimari fikrin savunucusu olmuştur.

Kroll hiyerarşik bir tasarım anlayışına karşıdır. Otoriter ve hegemonik bir tutumun mimarlık disiplini açısından çağdaş bir yaklaşım olmadığını savunur. Dolayısıyla mimarın, tasarım ve üretim aşamalarıyla ilişkili olarak otoriter kimliğiyle sosyal perspektifler açısından yetersiz kaldığı görüşündedir. Ona göre modernist yaklaşım, mimarların kullanıcıları için karar verdikleri ve kullanıcıların kendi yaşamları hakkında söz sahibi olamadıkları mekânsal örgütlenmelerin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Ortaya çıkan mekânlar, kapitalist ekonomi ve endüstrinin pazarladığı ürünlerin özellikle tercih edilerek seçilmeleriyle tasarlanıp üretildiklerinden, kullanıcıların ihtiyaçlarından uzaklaşırlar. Hatta bu durum inşaat sektörünün yaşam tarzlarında hegemonik olarak belirleyici oluyor olması sonucunu doğurmaktadır [62].

Küresel anlamda hâkim olan büyümeye odaklanmış kapitalist sistemin dünya genelinde tatmin etmeye çalıştığı ihtiyaçlar tüketicilerin ihtiyaçları değil sistemin kendi üretim düzeninin ihtiyaçlarıdır. Sistem insanların ihtiyaçlarını göz ardı

ederek, onların ihtiyaçlarını yeniden tanımlar. İmgeleri kullanır. Bu imgeler ihtiyaçların önüne geçer. Tüketim toplumunda nesnelere gibi mekânlar da üretim ve kullanım değerleri üzerinden anlam kazanmazlar. Bir diğer statü grubuna kıyas ile ayırt edici bir değer edinirler. Farklılıklar arasında kendine bir yer edinen bireyler bu farklılıkların kıyasını yaparken çılgın bir tüketime doğru hızla ilerleyerek aslında sistemin arzu ettiği üretim biçimini canlandırır ve aslında sermayeye hizmet ediyor olurlar. Durdurulamaz bir tatminsizlik içindeki bireyler sürekli bir tüketimin içinde devinimlerini sürdürürken kimliksizleşmeleri de hızlanır [39],[63]. Tüketim toplumunda mekânlar; pazarlanan metallerden ibarettirler. Ayırt edici farklılıkları üzerinden bir prestij ögesi olarak arz edilirler. Tüketim mantığı kavramların içeriklerini boşaltıp bu içerikleri nicel ve nesnel özelliklerle doldurur. İnsan onuruna ve kamusalığa dair değerler anlamını yitirmeye başlar [2],[39],[63]. Tüketim toplumu dinamikleri, kamusal alanları hızla aşındırmakta, insanları ya hızla aşırı bireyselleşmeye ya da hızla kitleselleşerek aynılığa yönlendirmektedir. Her halükârda toplumda aşırılıkların artmasına, toplumsal ayrımalara, ötekileştirmelere neden olan sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Demokrasinin birlikte üretmekle kalkınma doğrultusunda ihtiyaç duyduğu sosyal sermayenin değersizleşmesi sonucu ortaya çıkarmaktadır [64]–[71].

Kroll tüketim toplumunun ortaya çıkarmış olduğu sorunları irdeleyerek kullanıcılar ile yakın iş birliğini savunur. Mimarların geleneksel otorite yapısının değişmesi gereklidir. Farklı bir üretim sürecinin ele alınması gerektiğine inanır. Mimarın, tarihsel ve yerel bağlamla olduğu kadar insanlar ve onların faaliyetleriyle de ilişki kurması gereklidir. Hatta bunun mimarın medenileşmesi olduğunu savunacak kadar ileri de gider. Zira bu şartlarda ve böyle bir iş birliği ile hiyerarşik ilişkiler çerçevesinde üretim sergileyecek bir mimari özgün durum ve koşulları barındırıyor olacaktır. Bu özgün durum ve koşullar çeşitli farklı olanakları ve ilişkileri gözetenek yaşamın kendisine temas eden mekân tasarımlarına imkân verecektir. Bu yaklaşım kentsel alanları özelleşmiş bölgelere dönüştürerek ayrıştıran militarist mimari anlayışının da karşısında yer alabilecektir [72]–[79].

Modernist mimari ele almış olduğu yalıtılmış kavramlar ile ortaya çıkardığı mekânsal üretimde hızla küreselleşmeye başlayan kapitalist paradigma ile uyum sağlamıştır. Tüketim toplumunun yaygınlaşan değerleriyle kullanıcılar sadece bir işgalciye ve/veya gezgine indirgenmişlerdir. Oysa dayatılan ilkelerden bağımsız olarak, kullanıcı, mekânını farklı biçimlerde inşa eder, yönetir, onarır, genişletir ve sembolize eder. Kullanıcı üretimde rol alabildiğinde mekân da her şeyden önce çeşitlilikleri ortaya çıkarır. Ayrıca hangi fonksiyon olursa olsun bir mimarın sürekliliği, mekânın kullanıcılarıyla diyalog halinde olduğu nitelikli üretken bir sürecin varlığını gerektirir. Dolayısıyla mimarların hiçbir görüşü dayatması doğru değildir; kullanıcılar için onlarla birlikte mekânı üretmek kullanım süresinde de kullanıcıların mekânla diyalog halinde olmasını sağlayacaktır. Modernist süreçte mimara otoriter bir rol tanımlayan yaygın görüş, tüketim toplumunun dinamikleri açısından da etkili bir işlevsel araç olmuştur. Kroll'e göre kitlesel tüketime yönelik üretim anlayışı bir yandan mekânların metalaşması diğer yandan da bürokrasi aracılığıyla mimari nesnelere kişiselleştirilmesi sonucuna neden olmuştur. Kullanıcıların ise kent sakinleri olarak yaşam alanlarına yabancılaşmaları, kamusal bilinçten uzaklaşmaları kaçınılmazdır. Kamusal yaşamın canlılığı açısından ihtiyaç duyulan; yaşam koşullarında söz sahibi olma, çeşitlilikleri barındırma ve birlikte yaşama duygusu da örselenmiştir. Dolayısıyla mekânsal tasarım odak noktasına özellikle bu unsurları koymalıdır. Dayatmayla kurumsallaşmış bir düzenin normları yerine kullanıcıların hayal gücünü, ihtiyacını, çeşitliliklerin bir aradalığını, sosyal ve kültürel yaşamda söz sahibi olma hakkını temel değerleri olarak ele almalıdır [73]–[79].

Kroll, mimarın ve mimarlığın her zaman yaşamı, ihtiyaçları, sosyal ilişkileri sorgulayan ve kullanıcıların yaşamını niteliksel olarak zenginleştiren mekânsal tasarımları ele alması gerektiğini savunur. Bürokratik kuralların cazibesine kapılmak ve mekâna yönelik hayalin ufuklarını sınırlayan üretim yöntemlerine alternatifler bulması gerektiğini düşünür. Mimarlık, her türlü potansiyelden ve mevcut koşullardan yararlanmasını bilmeli ve mevcut koşulları tanımlayıcı ama aynı zamanda da değişen olaylara duyarlı hale gelmelidir [74],[80].

Kroll, Türkçe'de 'Karmaşıklık Mimarisi' anlamına gelen 'An Architecture of Complexity' başlığıyla İngilizceye çevrilen kitabında mimari görüşlerini, tasarım ve üretim süreçlerinde izlemeyi tercih ettiği yöntemleri ele almıştır. Kitap, 1983 yılında Türkçe karşılığını 'Mimariyi endüstriyellememiz gerekiyor mu?' olarak çevirebileceğimiz 'Composants-faut-il industrialiser l'architecture?' adıyla Fransızca olarak yayımlanmıştır. Bu eserinde de Kroll bir teorisyen yaklaşımı sergilemektedir. Ekonomik ve endüstriyel gelişmelerin de mevcut kapitalist paradigma içerisinde inşaat sektöründe yarattıkları otoriter baskıyla mekânsal tasarım açısından aslında bir tehdit oluşturdukları hipotezini savunur [74],[80].

Kapitalist sistemin çağdaş mekânsal örgütlenmesi ortaya çıkardığı indirgemeci rasyonel hedeflerle mimarlığın yer ve zamandan, bağlamdan kopmasına neden olmaktadır. Mimarlığın sosyal bağlamla olan ilişkisi körelmektedir. Oysaki medeni mimarlığın yerel koşulları dikkate alan mevcut deneyim birikimine ve kullanıcıların ihtiyaçlarına duyarlı olması beklenmelidir. Yer aldığı yakın çevrenin farklılığını ortaya koyabilen ama bunu yaparken endüstriyel ve teknolojik gelişmeleri de reddetmeyen bir etik içermelidir [74],[79],[80]. Mimarının doğasını bu şekilde tasvir eden Kroll'e göre üretimde bulunduğu toplumun siyasi ve ekonomik idealleri doğrultusunda gelişen mekânsal örgütlenmedeki yasalar, yönetmelikler, güvenlik düzenlemeleri, kısıtlamalar ile mimarlık 'doğal' ilerleyişini takip edemez. Kapitalist paradigmanın biçimlendirdiği tüketim toplumunda bireyler tanımlı koşulları takip ederek belli göstergeler ve sembollerin peşinde kendilerine dayatılan mekânların işgalcileri gibidirler. Yapılı çevrenin şekillenmesinde söz sahibi olmadıkları

gibi söz sahibi olmayı talep etmekten de uzaklaşırlar. Bunun yerine mimarların kendilerine tahsis ettikleri mevcut mekânlar onların beğenilerini biçimlendirir. Aslında Baudrillard'ın da tanımlamış olduğu gibi yaşamdan kopmuşlardır. Mekânın metalaştığı ve değişim değerinin egemen olduğu bir hipergerçeklikte yaşıyorlardır [39],[63],[66].

Kroll katılımcı tasarıma yönelik geliştirmiş olduğu teorik çerçevesinde modernist mimari eleştirisini mimari yaklaşımın nasıl olmaması gerektiğini odağına 'Taylorizm'i alarak ve eleştirerek yapar. Taylorizm, Fred W. Taylor tarafından savunulan bir bilimsel yaklaşım yönetimidir. Taylor'a göre fabrika yönetiminin görevi, işçinin işi yapmasının en iyi yolunu belirlemek, uygun araçları, eğitimi sağlamak ve iyi performans için teşvikler sunmaktır [81]. Hedef sermaye ve büyüme odaklıdır. Taylorizm'i modernizm eleştirisinin merkezine alması kapitalist mekânsal örgütlenmenin aynı sistematik yaklaşım ve benzer yöntemlerle kentlerde mekânsal örgütlenmeyi biçimlendiriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu şekildeki mekânsal üretimler, aynı endüstriyel üretimlerde olduğu gibi Fordist birikim tarzı ile hareket ederler. Kapitalist ortamdaki sosyal ilişkiler, tüketim kültürü ve hükümet politikaları ile birleşen Taylorist işletme yöntemleri doğal olarak mimarların mekânsal tasarım süreçlerine yaklaşımlarını yönlendirir. Meta unsuru olarak bağlamdan kopan ayrışan ya da birbirinin aynı seri üretime dönüşen bir yapılaşma hâkim olur [73]–[79].

Kroll, modernist hareketi ve takipçilerini; onları tasarıma teşvik eden motivasyonlarının mimariyi bir seri üretime dönüştürmüş olması üzerinden özellikle eleştirir. Mimari yapıların tekrarlanan tipolojilerinin tekdüzelik yarattığını; bunun da kimiksizleşmeye neden olduğunu savunur. Bu mimarlığın yer aldığı bağlam ve onun içinde yaşayan insanlarla bağının koparılması anlamına gelmektedir. Yapılar sadece kendilerini ifade etmekten öteye gidememektedir. Kent ile bir dayanışma kurmayan, kendi mekân kurgusunda iyi işleyen geometrilerden oluşan ayrıştırılmış formların tekrarına dönüşmüşlerdir [67],[79],[80],[82]. Kapitalist sistemin kâr amaçlı büyüme hedefi doğrultusunda, gelişen endüstri ve teknolojinin yönlendirdiği mekânsal örgütlenme fiziksel çevreyi tahrip ettiği gibi aynı zamanda sosyal ilişkileri ve bireysel yaşamları da tekipleştirmektedir. Dolayısıyla bu tahribatın ekolojik olduğu kadar sosyolojik ve psikolojik boyutları da vardır. Tarihi, kültürü, toplumsal belleği hızla aşındırmaktadır. Sosyal ilişkilerin bozulması, tüketim toplumu eliyle kamusal yaşamın aşınması toplumu özerk bileşenlere dönüştürmektedir. Kroll'a göre endüstriyel ve teknolojik unsurlar acımasızca yaşam alanlarını biçimlendirirken ayrışan toplum adeta bir şizofreni hali içerisindedir [66],[71],[78],[79],[82].

Gilles Deleuze ve Félix Guattari de birikime ve kitleliliğe dayanan kapitalist üretim biçimleri altında toplumda değişim değerleri üzerinden oluşan beklentiler ile temel değerler arasında çıkan çatışma doğrultusunda bireylerde ne tür duygusal çatışmalar yaşanmakta olduğu üzerinde dururlar. Bu iki teorisyen de Kroll'ün belirtmiş olduğu gibi politik ve ekonomik araçlar sayesinde kapitalist paradigmanın toplumsal yaşamda kimliği parçalayan 'şizofrenik bir eğilim' ortaya çıkardığını dile getirirler. Kapitalizmin ayırt edici özelliklerinden birisi olarak kimlikleri yeniden yapılandırmasını ele alırlar. Kapitalizmin nasıl kimlikleri ayrıştırarak alınıp satılan metalara dönüştürdüğünü tasvir ederler [83],[84].

Kroll'ün mekân üretimine yönelik geliştirdiği eleştirel görüşlerinde işaret ettiği aşınma Lefebvre'in gündelik yaşam pratiklerini çözümlediği yaklaşımında da karşımıza çıkmaktadır. Üretim araçlarını elinde tutanlarca meta haline dönüşen her üretim gibi mekânlar da onları fiilen ortaya çıkaran işçiler için ulaşılmaz bir metadır. Kent sakinleri, üretilen mekânlara yabancılaştırılmıştır. Mekânlar onlar için gündelik yaşamın gerekliliklerini yerine getirebilmek için yer almak zorunda oldukları birer araç ve sadece birer metadan ibaretirler [85]–[88]. Bu şekilde kentlerde ortaya çıkan mekânsal örüntüde mimari yapıların uyumsuz ve ilişkisel olmaması da kaçınılmazdır. Mekânsal üretim kentsel alanların mekanik olarak bölünmesi ve kent sakinlerinin hâkim ekonomik sistemin dayattığı yaşam biçimlerine mahkûm olmaları sonucunu doğurmaktadır. Böyle olunca Kroll'e göre mimarlık medeni bir çizgiden uzaklaşmaktadır. Sadece 'iyi düzenlenmiş metreküpler' tasarlamaya teşvik ediliyor olmaktan öteye gidememektedir [73],[74],[79],[80].

Kroll'ün bu toplumsal yapıya yönelik eleştirilerinin Michel Foucault'nun iktidarlara yönelik çözümlemelerinde de karşılığını bulduğunu görmekteyiz. Foucault'ya göre Kapitalizmin hâkim paradigması, iktidarlar eliyle oluşturduğu otoriter yapılarla, tüketim toplumunda kitleleşme ve bireyselleşme olarak ortaya çıkan iki durumu kamuyu oluşturacak olan bireylerin ortak faaliyetlerinde birer kontrol aracı olarak kullanır ve güçlendirir. Toplumsal yapıda ortaya çıkan birey ve kitle karşıtlığı aracılığıyla tüketim toplumu biçimlendirilir. İş gücü bağlamında hareketlerin verimliliğinin hesaplanması ve kısıtlanması boş zaman olgusunun tanımını bozar ve tüketim ile eşleştirir. Kapitalist sistem zamanın, mekânın ve hareketin düzenlenmesini kendi paradigması çerçevesinde yeniden yapılandırır. Böylelikle kamusal yaşamdaki bireylerin yaşamları ve tercihleri üzerinde tüketim kültürü eliyle kesintisiz ve sürekli bir baskı kurulmasını mümkün kılar [89],[90]. Kapitalizmin her türlü üretimde olduğu gibi mekânsal üretimlerde de değişim değeri odaklı işlevsel örgütlenmeler eliyle hızlı ve etkin olmayı dayatan işleyiş yapısı, mimari yönelimlerin de mekanikleşmesine ve militarize olmasına neden olmaktadır. Kroll'ün eleştirisinin odağına almış olduğu Taylorizm'in üretim biçimlerini ve hareketlerini otomatikleştiren mantık da aynı şekilde üretimi militarize ederek işlemektedir. Oysaki mekânsal üretimin örgütlenmesi ile militarize edilmesi birbirinden niteliksel olarak ve sonuçları itibarıyla birbirlerinden tamamen ayrışır [72]–[74],[80].

Kroll'e göre katılımcı olarak gelişen bir grup çalışmasının akıllıca örgütlenmesi ile örgütlü çalışmalar aracılığıyla sermayedar bir iktidarın pekiştirilmesi arasında kesinlikle bir ayrım vardır. Taylorizm, yüzyılın başındaki acımasızlığıyla sadece teknik araçlar makineler ve yöntemler üretmiştir. Ancak bunları üretirken, hedefine maksimum karlılığı ve büyümeyi almıştır. Kesinlikle üretenlerin kendilerini gerçekleştirmelerini, keşfetmelerini ve geliştirmelerini teşvik etmeyi

dikkate almamış hatta bunları bilakis örselemiştir. Kapitalist sistemin mekânsal örgütlenmesiyle ortaya çıkan hiyerarşik üretim biçimi ile katılımcı tasarımın ortaya çıkaracağı örgütlenmedeki üretimin kendiliğindenliği kesinlikle farklı çalışma biçimleri, farklı mekân ve zaman düzenlemeleri yaratır [72],[74],[80].

Kroll katılımcı tasarım bağlamında mimarlığın, insanlara kendi fikirlerini dayatmak yerine onların ilişkilerini ve ihtiyaçlarını önemsemesi gerektiğini savunur. Mimarlığın, katılımcı tasarım yaklaşımlarıyla, sonuçlardan ziyade ilişkilere öncelik vermesi ve olasılıklara açık olması gerektiğine inanır. Ona göre mimarlık insanların dünyadaki yaşama arzusunu desteklemeye hizmet etmelidir [72],[80].

4. Katılımcı tasarım ve kamusal alanda katılımçılık

Mimarlık; insanların dünyadaki yaşama arzusunu ve yaşama katılımını odağına aldığı, günümüzdeki kent örüntülerinde kentsel belleğin kök saldığı yerel ölçeklerde barış içinde bir arada yaşayabilen demokratik bir toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği için mekânsal tasarımlarda katılımçılığın anlamı daha da derinleşir.

İster planlama ölçeğinde bir kentten ya da yerel ölçek olarak bir mahalleden bahsediliyor olsun, isterse de mimari ölçekte bir mekândan konuşuluyor olsun; kullanıcıdan bahsedilebilmek için fiziki çevrili mekân ile işlevsel ve duygusal ilişki kuran bir bireyden söz ediyor olmak gerekir. Eğer bu bir kent sakini ise kenti için, mahalle sakini ise mahallesi için, mekân kullanıcısı ise kullandığı mekân için duyarlıdır ve gerektiğinde kaygı duyar. Gündelik yaşamda müdahaleleri de olabilir. Her birey diğer sakinlerin müdahaleleriyle de etkileşim içindedir.

Ancak gündelik yaşamda bireyler ile yer arasındaki iletişim ve o yerde gelişen sosyal ilişkiler, canlı bir kamusal alan çerçevesinde güçlenebildiğinde demokratik toplumsal belleğin sürdürülebilirliği açısından da etkili bir planlamanın var olduğundan söz edilebilir. Bir planlamanın demokratik gündelik yaşamın sürdürülebilirliğine yönelik başarısından bahsedebilmek için canlı bir kamusal alan perspektifinden o planlamanın sonuçlarını sorgulamak gerekir. Dolayısıyla planlama uygulamalarına ancak kamusal alanın canlılığına bakan bir perspektif doğrultusunda bakıldığında katılımcı planlama yaklaşımlarının yer ile kurdukları ilişki üzerinden demokrasiye nasıl katkı sağladığı irdelenebilir, başarılı olup olmadığı sorgulanabilir. Planlamada kent ölçeği, yerel ölçek ve mimari ölçek fark etmeden, ölçek ne olursa olsun, katılımcı planlama yaklaşımının canlı kamusal alan ile ilişkisi ve buna bağlı olarak kamusal alanı canlandıran etkisi öne çıktığında, o planlama yaklaşımının demokratik bir yönetim bilinci açısından etkili bir uygulama olup olmadığı değerlendirilebilir.

Kamusal alan demokratik bir yönetimin sağlıklı sürdürülebilirliği için gerekli olan temel araçlardan biridir. İngilizce ‘public sphere’ kavramının Türkçe çevirisidir. Kamusal alan genelde mimarlık literatüründe kamusal mekân ifadesi yerine kullanılabilir. Ancak kamusal mekân kavramı İngilizce ‘public space’ kavramının Türkçe karşılığına denk gelmektedir ve fiziki mekânları tanımlar. Bu fiziki mekânlar kamusal alanın canlı olduğu ve kamusal alanı canlandıran mekanlar olarak indirgenen bir niteliksel çerçeveden tanımlanabilir. Ancak kamusal alan mekândan azadedir. Literatürdeki genel hatlarıyla kamusal alan, din, ırk, cinsiyet, sınıf, etnisite gibi hiçbir ayırım yapılmaksızın kamu yararını ilgilendiren her türlü konuda tüm çeşitlilikleri barındıran, katılımçılarının da kamusal özne bilinciyle tüm karşıt görüşlerle işbirliği içinde kamu yararıyla ilgili bir olumlu dışsallık adına iletişimde buldukları ve potansiyel performanslarını sergiledikleri bir ortam olarak tanımlanır [91]–[94]. Bu tanımın içeriği doğrultusunda baktığımızda Kroll’un felsefi bağlamındaki katılımcı tasarımların doğası gereği kamusal alanlara da hizmet edeceği ön görülebilmektedir. Katılımcıların hepsi orada kendi potansiyel performanslarını kendi beklentileri için ortaya koyarken aynı zamanda kurdukları işbirliğiyle ortaya çıkan atmosfer dinamikleri, katılımçılara kamusal alan pratiklerini deneyimleme imkanı verir. Böylelikle kamu yararı odaklı bir olumlu dışsallığın oluşması adına ortak bir hedefte birlikte üretimin gerçekleştirilmesi sağlanır dolayısıyla katılımçılarının kamusal özne bilinci de güçlendirir [95]–[100].

Arendt’e göre kamusal alan sadece fikirlerin ve sorunların paylaşılması için ortaya çıkan bir ortam değildir. Aynı zamanda insanların sosyalleşerek diyaloga girdiği de bir atmosferdir. Geniş bir kamuya ulaşma da olanak verir. Endişe duyulan konular etrafında ve işbirlikçi tartışmalara yönelik anlayışın gelişmesini sağlar. Genel olarak literatüre baktığımızda, kamusal alanda katılımçılarının kamusal özne bilincine erişmiş olması beklenir [4], [95]–[97],[99]. Ancak Arendt özelinde kamusal alanı detaylı olarak irdelediği teorisinde basitçe kamusal bir öznenen bahsetmez. Arendt bir insanlık koşulundan bahseder. İnsanın biricikliğini ortaya çıkarabilmesinin yolu kamusal alanda varlık bulabilmesinden geçmektedir. Sadece orada bulunması yeterli değildir kendi potansiyel birikimini de gerek iletişim ile gerekse de eyleyerek ortaya koyabilmesi gerekir. Teorisinin arka planında insanın kendi zihinsel ve ruhsal mertebelerinde ilerleyeceği yolculuğun, toplum yararını öne çıkarabilen katılımlara dâhil olabilmekten, toplumda ortaya çıkan sorunlara çözüm geliştiren, kamu yararına yönelik hizmet verebilmekten geçtiği görüşü yatmaktadır. Arendt’in İnsanlık Durumu olarak Türkçe’ye çevrilen kitabındaki kuramsal yaklaşımının arka planında okunabilen bu tanımlamadaki bireyi kamusal özne bilinci geliştiren birey olarak ele almak yanlış olmayacaktır [95], [96]. Arendt’in kamusal alan idealine bireyler üzerinden bakıldığında; bu ideali kamusal özne olabile ve kamusal özne olarak kamu yararı üretebilmek yolunda bir araçsal zemin üzerinde inşa ettiği ileri sürülebilir. Ona göre kamusal alana katılan ve kendi biricikliğine dair potansiyel performansını hem iletişim ile hem de eyleyerek ortaya koyan bireylerin her biri sorumluluk alma becerisini de geliştirerek özgürleşen ve özgürleştikçe de kamu yararını ön plana çıkaran ve gittikçe daha geniş bir kamuya temas edebilen bireyler olmaktadır [91]–[94].

Kamusal alan kolektif yaşamı güçlendiren insani bir aradalığın sürekliliğini sağlayan önemli bir araçtır. Kamusal fayda odaklı, şeffaf bir ortamda kamu yararı odaklı üretime dair deneyim birikimini güçlendirir. Bu ortamda potansiyelini ortaya çıkaran kamusal demokratik yaşama dair deneyim birikimi sağlar. Bu yönde geliştirilen deneyim birikimi ve aktarımı toplumsal hafıza ve kentsel bellek açısından demokratik bilincin de sürdürülebilirliğine hizmet eder [99],[101]. Kamusal alan, barındırdığı çeşitliliklerin ortak eylemi doğrultusunda ortaya çıkabilecek sonuçlar itibarıyla bir öngörülemezlik barındırır ve kaçınılmaz olarak da politik bir ortamdır. Politik olabilmesi gereklidir ve politik olabildiği ölçüde demokrasiyi güçlendiren işlevini sürdürebilir [95]–[98],[100].

Kamusal alanın tüm bu niteliksel dinamikleri gerek Arendt’in teorisinde gerekse de Habermas ile Negt ve Kluge gibi kavramın öncü teorisyenlerinin teorileri çerçevesinde incelendiğinde Kroll’un katılımcı tasarım ile üretime yönelik temellendirdiği felsefesinde, kavramı tanımlayan normlarla birebir örtüşmektedir. Kroll katılımcı tasarımın öngörülemezliğine ve politik olma özelliğine özellikle vurgu yapmış olan bir teorisyendir [73]–[76],[78],[79],[102].

Aşağıda, Tablo 1’de 20. yüzyılın ikinci yarısında kamusal alan kavramını ele almış olan ve irdeleyen başlıca teorisyenlerin kuramsal yaklaşımlarında kavramı tanımlayan niteliksel özellikler ile Kroll’un katılımcı tasarım modelinin arka planını oluşturan temel felsefesinin normları karşılaştırılmıştır.

Tablo 1. Kamusal alan kavramını tanımlayan niteliksel özellikler ile Lucien Kroll’un katılımcı tasarım modelini oluşturan felsefenin normlarının karşılaştırılması (Yazar tarafından bu makale için hazırlanmıştır).

KAMUSAL ALANIN NİTELİKSEL ÖZELLİKLERİ	Kuramın Yaymlandığı Yıl	Kuramın Yaymlandığı Yıl	Kuramın Yaymlandığı Yıl	LUCIEN KROLL 1927-2022
	1958	1962	1972	
	Public Realm	Public Sphere	Public Sphere	
	Arendt	Habermas	Negt ve Kluge	
KURAMSAL YAKLAŞIMLARDAKİ TANIMLAMA VE TARTIŞMALARDAN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK ÇIKARILAN TEMEL DİNAMİKLER	Kamusal Alan	Kamusal Alan	Kamusal Alan	KATILIMCI YAKLAŞIM MODELİNDE ELE ALDIĞI NORMATLAR
Politik	x	x	x	Politik
Öğretici	x	x	x	Öğretici
Eleştirel	x	x	x	Eleştirel
Toplumsal Fayda	x	x	x	Toplumsal Fayda
İfade Özgürlüğü	x	x	x	İfade Özgürlüğü
Toplanma, Örgütlenme Özgürlüğü	x	x	x	Toplanma, Örgütlenme Özgürlüğü
Görünürlük	x	x	x	Görünürlük
Farklılıkları Beraberliği	x	-	x	Farklılıkları Beraberliği
Çeşitlilik (İkna Odaklılık)	x	-	x	Çeşitlilik (İkna Odaklılık)
Çoğulculuk (Uzlaşmacılık)	-	x	-	Çoğulculuk (Uzlaşmacılık)
Deneyim Aktarımı	x	x	x	Deneyim Aktarımı
Deneyim Birikimi	x	x	x	Deneyim Birikimi
Eylemsellik/Düşünsel Performatif Eylem	x	x	x	Eylemsellik/Düşünsel Performatif Eylem
Emek Üretimi	-	-	x	Emek Üretimi
Kamuoyu Oluşturma	-	x	x	Kamuoyu Oluşturma
Hegemonik	-	x	-	-
Hiyerarşik	-	x	-	-
Tüketim Odaklı	-	-	-	-
Boş Zaman Harcama - Tüketimi	-	-	-	-
Eğlence ve Haz Odaklı	-	-	-	-

Kroll’un mimarlık alanında mekânsal tasarım ve üretim yöntemi olarak katılımcı tasarımı savunması, kendisinin mimarlık felsefesi olarak kamusal alanı canlandıran ve belli temel normlar üzerine inşa edilen bir üretim modelini tercih ediyor olmasıyla ilişkilidir. Kendisi, özellikle üzerinde durduğu bu temel normları; çeşitlilik, farklılaşma, süreklilik, diyalektik, toplumsallık, katılım, heterojenlik, şeffaflık, iletişim kavramları olarak özetlemektedir. Kroll’un bu normları sıraladığı ve kamusal tasarımı daha kapsamlı tanımladığı ifadeleri üzerinden Tablo 1’deki karşılaştırmayı yapmak mümkün olmaktadır [73]–[76],[78],[79],[102]. Tablo 1’de görüleceği gibi bu normların kamusal alandaki üretim dinamikleriyle birebir örtüştüğü ortaya çıkmaktadır.

Katılımcı planlama ve tasarım yöntemlerinin hepsinde, tasarımcı, planlamacı, uygulamacı ve kullanıcıların mutlak birlikte çalışmaları tüm süreçlerin ortak özelliğidir. Başka bir ifadeyle katılımcı yaklaşımlarda omurgayı oluşturan sistem, birlikte çalışma esasına dayanmaktadır. İşbirliğini içerir ancak her türlü çeşitliliğin de üretime dâhil olması gerekir. Dolayısıyla bu birliktelik tüm farklı sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri ile farklı yaşam biçimlerini kapsamalıdır [48].

Mimari ölçekte ele alınan katılımcı tasarım yaklaşımlarının katılımcılığın bireye kazandıracağı nitelikler çerçevesinde kamusal alan dinamiklerini ve kamusal özne bilincini beslemesi beklenir. Katılımcı tasarımların varlık bulacağı iletişimsel ve eylemsel ortam özellikleri kamusal alanın ihtiyaç duyduğu ortam özellikleri ile örtüşmektedir. Dolayısıyla katılımcı

yaklaşımları, başarılı olsalar da olmasalar da kamusalılık deneyimleri açısından önemli etkiler barındırdığı kabul görececek bir önermedir.

Katılımcı tasarım projelerinde katılımcıların sürece dâhil olma, süreçte yer alma, üretimde rol alma süreçleri demokratik ilkelerle ilerlediğinden demokratik yaşamı belirleyen temel ilkeler şeffaf ve görünür bir hal alır. Kullanıcılar kendi yaşamlarına yönelik ihtiyaçları, beklentileri ve kaygıları doğrultusunda özgürce ve hür iradeleriyle fikirlerini ve emeklerini ortaya koyarlar. Kullanıcılar katılımcılık süresinde çeşitlilikler ile bir arada çözüm üretme becerisi geliştirirler. Karşıtlıkları barındıran farklı görüşler ile ortak bir üretim becerisi kazanırlar. Böylelikle kullanıcıların aktif rol alarak katıldıkları mekânsal üretim biçimleri ve yapılandırdıkları fiziki çevre, o bireylerin birlikte yaşama becerisi kazanmaları, sorumluluk sahibi olmaları ve kamusal özne bilincini geliştirmeleri açısından etkili birer araca dönüşür [4],[45]. Dolayısıyla katılımcılık aslında bir anlamda katılımcıları sürece dâhil eden interaktif ve birlikte geliştirilen bir eğitim sürecini de içermektedir. Habraken de özellikle altını çizerek belirtmiştir ki; kentsel ölçekten, mimari mekânsal ölçüğe kadar her türlü planlama girişimi ancak böyle bir eğitim sürecini kapsayan katılımcı tasarım ve planlama yöntemleri ile geliştirilebilir ve uygulanabilirse demokratik bir yaşamın geliştirilmesi ve sürekliliği hedefine ulaşılabilir [48].

Kroll, mimarlığı bir insan yapısı ya da sanatsal bir eylemin sonucu olarak görmeyi aşırı indirgemeci bir yaklaşım olarak görmüş ve mimarlığı bu şekilde tanımlamayı kabul etmemiştir. Mimarlık felsefesi temelinde insanın yaşam amacını sorgulamış ve insan ile iletişimi esas alarak odağına insanın yer ile olan doğal ve sosyal ilişkisini koymuştur. Bunun politik bir duruşu da gerektirdiğini savunmuştur. Mimarlığı 'insan' ile 'yer' arasındaki diyalektiğin sosyal bir bağlam ile yeniden yapılandırılması olarak nitelendirmiştir [102]. Kroll'un mimarlık idealinde, kamusalılığı canlandırabilmek için kentsel örüntünün katılımcı eylemsel dönüşüm ile yeniden yapılandırılması yatmaktadır. Mimarların benmerkezci olmadan, sosyal sorumluluklarının bilincinde, duygusalılık ile akılcılığı örtüştürebilen, spekülasyondan uzak bir politik duruş ile kullanıcıların katılımını tam anlamıyla sağlayabildikleri, kamu yararını önceleyen bir kent planlamasının gerçekleştirilebileceğine yönelik bir inancı ömrü boyunca taşımıştır [73]-[78],[102].

Bu ideal doğrultusunda oluşturduğu kendi mimarlık felsefesinde üzerinde durduğu kavramlar katılımcılığı yalnızca sosyal iletişim düzeyinde ele almamıştır. Canlı bir kamusalılık için gerekli olan sosyal sorumluluk bilincinin nasıl geliştirileceğine odaklanmış olan bakış açısı, onun katılımcılık yaklaşımında, yapı ömrü boyunca ele aldığı yöntem arayışlarına yönelmesini sağlamıştır. Kroll'a göre aktif katılım, kullanıcıya ait verilerin toplanıp tasarım sürecinde kullanılması anlamına gelmemektedir. Gerçek katılımcılık, kullanıcının karar verme sürecinde tasarıma ve uygulamaya müdahale edebilmesinin sağlanması ile olabilir. Tasarım sürecinin başından yıkım sürecine kadar kullanıcıların aktif olarak nasıl katılımcı olabileceklerine odaklanmıştır. Kamusal yaygın bir faydanın sağlanabilmesinde gerçek bir katılımın bina ömrünün sonuna kadar her aşamasında ilgili kullanıcıların aktif rol alabilmeleriyle olabileceğini savunmuştur. Bu radikal bakış açısının, Kroll'un katılımcı süreçlerini aynı zamanda kamusal özne gelişimi açısından birer eğitim süreci olarak görüyor olmasıyla da ilişkisi vardır. Kroll bu öğrenme süreçleri içerisinde yer almanın, bireylerde sorumluluk alabilme, ilişki kurabilme ve kendi yaşadığı çevreyi kamusalılık bilinciyle geliştirebilme becerilerini de geliştirdiğini gözlemlemiştir [102]. Zira Kroll'a göre medeni mimari yaklaşımlar açısından kamusalılığı canlandırmak ve kamusal faydaya odaklanmak çok önemli bir ölçüttür. Bunun için kamusal özne bilinci de geliştirebilen bireylere ihtiyaç vardır. Katılımcı yaklaşımlar, bu yönde bireylerin gelişiminde de etkili bir araç işlevi de görebilmektedir.

Canlı bir kamusalılık demokratik toplumun temel araçlarından olan kamusal alan için gereklidir. Kamusalılığın sosyal ve kültürel boyutları vardır. Rekreasyon alanları, sokaklar meydanlar parklar sahiller çerçevesinde indirgemeci bir yaklaşımla kamusal mekânlar olarak tanımlanan mekânsal araçların tasarlanması ve planlanmasıyla kamusalılığı canlandırmak mümkün olmamaktadır. Kamusal mekânlarda kamusalılığı canlandıran sosyo-kültürel nitelikler oluşmadan kamusal alan işlev kazanamaz. Kamusal öznelere etkin ve görünür olmaları gerekir. Bu görüş Kroll'un katılımcı yaklaşım modeli için de geçerli bir görüştür. İnsan ve/veya sosyal gruplar, tanımladıkları üretkenlik boyutuyla bir yere bağlı olarak o yerde var olabilir. Mimarlık her ne kadar mekân tasarımı olarak ele alınsa da sosyal sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için soyut bir kavram olarak 'yer' ile ilişki kurulabilmesi gerekir. Mekân matematiksel ve fiziki bir olgu olarak kavranabilirken 'yer' olgusu deneyim birikimleri ve aktarımı yoluyla kavranabilir [103],[104]. Bireylerin mekân ile ilişki kurabilmeleri buldukları yer ile içselleştirebildikleri aidiyet hissi uyandıran toplumsal izleri takip edebilmelerini gerektirir. Bunun için bireylerin üretmek buldukları yerde kamusal faydaya temas edebilmeleri ve her türlü çeşitlik unsuruyla işbirliği geliştirebilmeleri gerekir. Sosyal sürdürülebilirlik için her bireyin kendisini ifade etmesine imkân veren yaşam alanlarını toplumsal olarak tasarlamak önemlidir. Mimarın rolü insanlar arası ilişkileri yere aktarmak için bilgisini kullanmakla ilişkilidir. Gelecek öngörülemezdir ancak mimar gelecekteki kullanıcıları da anlamaya çalışmakla yükümlü olmalıdır. Tüm yaratıcı süreçlerde sosyal dinamikleri dikkate alabilmeli, olabildiğince öngörülmez durumları değerlendirebilmeli ve sosyal sürdürülebilir gelişim adına üretim sürecinde bir katalizör etkisi sağlamak adına yer alabilmelidir.

Kroll'un ele aldığı katılımcı tasarım yaklaşımı, uygulama örneklerine bakıldığında, demokrasinin farklılıklarını dışı vuran çağdaş sanat pratikleriyle şaşırtıcı benzerlikler gösteren bir biçim ortaya çıkarmaktadır [102]. Mimarlığa katılımcı tasarım temelinden bakarken bir yandan da mimari mekânların devingenliğini ve değişkenliğini dikkate almaktadır. Onun mimari formları biçimsel kaygılar peşinde olmadan sosyal dinamiklerle ilgili derin kaygılar taşıyan bir yaklaşımın ürünüdürler.

Kroll katılımcı tasarım felsefesinde kamusal canlılığın nasıl yer ile ilişki kurabileceği sorununu ana merkeze almıştır. Sonuçta ortaya çıkan mimari formlar ise doğal olarak kapitalist paradigmanın ortaya çıkardığı monotonluğa ve sistemin kalıplarına karşı, ilerde hayal edilebilecek ve geliştirilerek uygulanabilecek yaşam alanları açısından ilginç örnekler sunmuştur [77]–[79],[102].

Kroll'un katılımcı tasarım anlayışının en önemli dinamiği mimarlık pratiğinde kamusal alanları yeniden şekillendirmeyi ve demokratikleştirmeyi amaçlıyor olmasıdır. Bu bağlamda, Tablo 1'de görüldüğü üzere, kamusal alan kavramının ele alındığı temel literatürde; 'politik işlevsellik, öğretici ve eğitici bir rol oynamak, eleştirel tartışmaların etkin olması, toplumsal fayda sağlanması, ifade özgürlüğünün ve görünürlüğüne desteklenmesi, çoğulculuğu ve farklılıkları kabul eden bir atmosferde deneyim aktarımının ve birikiminin teşvik edilmesi ve emek üretimini görünür kılan bir ortam arz etmesi' olarak sıralanabilen tüm ortak özellikleri, Kroll'un katılımcı tasarım felsefesiyle uyumludur. Bu bakış açısı demokrasinin az geliştiği toplumlar açısından önemlidir. Kuramsal altyapıların oluşturulmasına bir zemin sunmaktadır. Zira kamusal alanların demokratikleştirilmesine yönelik olarak düşünüldüğünde Kroll'un katılımcı tasarım felsefesinin temel ilkeleri, Arendt, Habermas, Negt ve Kluge'nin kamusal alan kuramlarındaki ortak dinamiklerin mimarlık pratiğine entegrasyonunu teşvik eder ve bu alanda yeni kuramsal yaklaşımlar geliştirilmesine katkı sağlar niteliktedir. Kamusal alanı odağa alarak geliştiren felsefi yaklaşımı kamusal alanların demokratikleştirilmesine ve demokrasinin mekânsallaşmasına yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmesinde de etkili olabilir. Demokrasinin doğası gereği mekânsal olduğunu açıklayan ve demokratik değerlerin yaşanması ve uygulanması için fiziksel mekânların önemli bir rolü olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur. Örneğin Mendel, iletişim sağlayan diyalog hakkındaki konuşulan ve yazılan herşeyin demokrasi ile ilişkili olduğuna dikkat çeker. Demokraside diyalog, demokrasiyi uygulamanın bir aracı, temeli ve günlük biçimidir. Bu sebepten demokrasinin bir mekânı olmalıdır. Bu yüzden demokrasi mekânsaldır [105]. Kamusal alanın bir iletişim atmosferi olduğu düşünüldüğünde bu bağlamda bir mekâna bağlı olarak tanımlanmasa da mekânsallığının olduğu iddia edilebilmektedir.

Mimarlık pratiklerini, Tablo 1'de kamusal alan ve katılımcı tasarımın kuramsal çerçevede örtüşen dinamikleri bağlamında düşünmek ve tartışmak önemlidir. Böylelikle katılımcı tasarımın ilkeleri, mimarlığın demokrasinin mekânsallaşmasında rol oynayacağı bir perspektiften yapılandırılabilir. Katılımcı tasarım ilkelerini aşağıdaki örnek ilkelere olduğu gibi kamusal alana odaklı olarak kuramsal bir çerçevede geliştirmek mümkündür:

1. Mimarlar, projelerini geliştirirken toplumla yakın işbirliği içinde olabilirler. Yerel halkın ve kullanıcıların ihtiyaçlarını ve beklentilerini anlamak için toplumla etkileşim halinde olmak, tasarım sürecinin katılımcı bir şekilde yürütülmesine olanak tanır. Dolayısıyla toplumla işbirliği bu perspektif için önemli bir ilkedir.
2. Mimarlar, katılımcı atölye çalışmaları düzenleyerek, toplumun farklı kesimlerini tasarım sürecine dâhil edebilirler. Bu atölyelerde, farklı görüşlerin paylaşılması ve tartışılmasıyla, ortak bir vizyon ve tasarım hedefleri belirlenebilir. Katılımcı atölye çalışmaları kamusal alan oluşturma potansiyeli taşır.
3. Kamusal alanlarda açık hava etkinlikleri ve topluluk buluşmaları düzenlemek, insanların bir araya gelmesini ve fikir alışverişinde bulunmasını sağlar. Bu etkinlikler, mimarların toplumun ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarına ve tasarım kararlarını buna göre şekillendirmelerine yardımcı olabilir. Açık hava etkinlikleri ve topluluk buluşmaları kamusal alan oluşturma ve kamusal alanların canlandırmasında önemli araçlardır.
4. Teknolojinin gelişimiyle birlikte, mimarlar dijital araçlar ve interaktif platformlar kullanarak toplumla daha etkili bir iletişim kurabilirler. Çevrimiçi tartışma forumları, anketler ve sanal gerçeklik uygulamaları gibi araçlar, insanların fikirlerini paylaşmalarını ve tasarım sürecine katkıda bulunmalarını sağlar. Dijital araçlar ve interaktif platformlar kamusal alanları beslediğini vurgulayan çalışmalar vardır [20].
5. Mimarlar, kamusal alanların önemini vurgulamak ve toplumun katılımını teşvik etmek için eğitim ve farkındalık programları düzenleyebilirler. Seminerler, konferanslar ve atölye çalışmaları, insanların kamusal alanların canlanması ve kamusal mekân tasarımları hakkında daha bilinçli olmalarını sağlar. Eğitim ve farkındalık programlarının kamusal alanları güçlendirdiği ve canlandırdığına dair çalışmalar vardır [106],[107].

Katılımcı tasarım yöntemlerini kamusal alan odaklı olarak düşünmek kuramsal stratejilerin yapısını farklılaştırarak pratik çözümlerde de yeni uygulama yöntemlerinin gelişmesine katkı sunabilir.

Günümüzde kentsel planlama bağlamında katılımcı tasarım pratiklerinde yukarıda sıralanan yöntemler çerçevesinde pratik araştırma yaklaşımları görülmektedir [108]–[112]. Yerel halkın katılımıyla tasarlanan mekânlarda, o bölgenin tarihini ve kültürünü yansıtarak, toplumun bağını güçlendirdiğini ortaya koyan çalışmalar da vardır [109]. Mimarlık ölçeğinin de bu yaklaşımlarla entegrasyonunun özellikle kamusal alan odaklı olabilmesi önem arz etmektedir. Mimarlık ölçeğinde ağırlıklı olarak kamusal mekân odaklı yaklaşımlar öne çıkmaktadır [113]–[118]. Kamusal mekânların kamusal alanları var ettiği düşünülür. Oysaki bu ölçümlenebilir bir veri değildir. Özellikle de demokrasinin gelişmekte olduğu ülkelerle demokrasinin gelişmiş olduğu ülkelerde kamusal mekânların etkilediği sonuçların farklı olması beklenmelidir. Günümüzde üst ölçeklerde, uygulanan, yukarıda sıralananlara benzer yöntemler 'eşitlikçi demokrasiye' hizmet etme potansiyeline sahip olsalar da, katılımcı tasarım uygulamalarına yönelik olarak aşağıda verilen ve akademik literatürde ortak görüş olarak gözlemlenen bazı eleştirilere maruz kalırlar:

1. Katılımcı tasarım pratikleri genellikle katılımcı olmayanların katılımcılara göre daha az etkili olduğu durumlarla neden olabilmektedir. Bu durum, toplumdaki; azınlıklar, düşük gelir grupları, engelliler gibi dezavantajlı grupların görüşlerinin dikkate alınmadığı veya yeterince temsil edilmediği anlamına gelebilir. Dolayısıyla, katılımcı tasarım süreçlerinin 'eşitlikçi demokrasiyi' gerçekleştirmede yetersiz kalabileceği eleştirisi ileri sürülür [119],[120]. Bu tür eleştiriler katılımcılıkta eşitsizlik kapsamında ele alınır.
2. Katılımcı tasarım pratiklerinde, toplumun tüm kesimlerini temsil etmek ve onların görüşlerini dikkate almak zor olabilir. Bu durumda, katılımcı gruplar genellikle gönüllülük esasına dayanır ve buna katılmak isteyenlerin sayısı sınırlı olabilir. Bu durum ise toplumun daha geniş kesimlerinin sesini duyurmasına ve temsil edilmesine engel teşkil eder [121]–[123]. Bu tür eleştiriler katılımcılıkta temsiliyet sorunları kapsamında ele alınır.
3. Katılımcı tasarım süreçleri, toplumun farklı kesimlerinin görüşlerini toplamak ve uzlaşmaya varmak için zaman alabilir. Bu durumda, karar alma süreçlerinin yavaşladığı ve projelerin geciktiği eleştirisi getirilebilmektedir. Özellikle büyük ölçekli projelerde, katılımcı tasarım süreçlerinin uzun süreli olması ve projelerin gecikmesi olasılığı da eleştirilere yol açmaktadır [124],[125]. Bu tür eleştiriler katılımcı tasarımın maliyetleri artıracığı ve zaman alıcı olacağı, projelerin kalitesini düşürebileceği ve estetik açıdan zayıf sonuçlar doğuracağı tartışmaları kapsamında ele alınır.
4. Katılımcı tasarım pratiklerinin sıklıkla belirli uzmanlık alanlarına veya eğitim düzeyine sahip olanların katılımını teşvik ettiği de iddia edilebilmektedir. Böyle bir durumda, katılımcılar genellikle belirli bir entelektüel veya sosyal statüye sahip olabilir. Bu durum da, katılımcı tasarım süreçlerinin elitizme veya toplumsal ayrışmalara yol açabileceği eleştirisi öne sürülebilmektedir [126]–[128]. Katılımcı tasarım, karar alma süreçlerini karmaşık hale gelebileceği, verimsizliğe neden olabileceği ve/veya politize edebileceği dolayısıyla ideolojik tartışmalara neden olabileceği gibi detaylara varan tartışmalar da bu eleştiri kapsamında değerlendirilebilir [129]–[131].

Lucien Kroll'un katılımcı tasarım felsefesinin Tablo 1'de ortaya konulan kamusal alan dinamikleriyle örtüşen ilkelerinden yola çıkarak, özellikle mimarlık ölçeğinde kamusal alanı odağına alan bir kuramsal yaklaşım, bu eleştirileri bertaraf eden yapıcı çözümler üreten önemli bir dayanak olacaktır. Böyle bir kuramsal yapıyı esas alarak geliştirilen katılımcı tasarım stratejileriyle eleştirel görüşlere karşı demokrasinin mekânsallaşmasını sağlayabilecek pratiklerin önünün açılacağı kuramsal çerçevede ön görülebilmektedir.

5. Sonuçlar

Arendt, Habermas, Negt ve Kluge gibi düşünürlerin kuramlarında kamusal alanın politik işlevsellik, öğretici ve eğitici rolü, eleştirel tartışmaların etkinliği, toplumsal fayda sağlanması gibi ortak özelliklerini göz önünde bulundurduğumuzda, kamusal alanın demokratik bir mekân olarak işlev gördüğünü görürüz. Bu ortak özellikler, Lucien Kroll'un katılımcı tasarım felsefesiyle uyumludur ve demokratik bir mimarlık pratiğinin temellerini oluşturur. Kamusal alanlar, toplumun bir araya geldiği ve katılımın teşvik edildiği yerlerdir. Ancak, bu alanların demokratikleştirilmesi ve toplumun çeşitli kesimlerinin ihtiyaçlarının karşılanması önemlidir. Katılımcı tasarım yaklaşımları, bu hedeflere ulaşmada etkili bir araç olabilir. Ancak eleştirilere de maruz kalmaktadırlar. Lucien Kroll'un katılımcı tasarım felsefesi, mimarların ve şehir planlamacılarının projelerini toplumun geri kalanıyla işbirliği içinde geliştirmelerini teşvik eder. Kamusal alanı odağına alması dolayısıyla da literatürdeki eleştirileri aşabilme potansiyeli taşımaktadır.

Lucien Kroll'un katılımcı tasarım felsefesi, felsefesini modern mimarlık eleştirisi üzerine kurgulamasıyla mümkün olmuştur. Bu felsefi yaklaşım, temel düşünürlerin kamusal alan tanımlarıyla birleştirildiğinde mimarlık alanında bir dizi yenilikçi fikir ortaya çıkabilir. Mimarlığın demokrasinin mekânsallaşmasında oynayacağı rolü etkileyebilir. Bu özellikle bilimsel önem arz eden bir boyutta, mimarlığın toplumsal ve politik boyutunu vurgulayacaktır. Kamusal alanların demokratikleştirilmesine ve demokrasinin mekânsallaşmasına yönelik yeni yaklaşımlar geliştirilmesi mümkün olabilir. Bu ancak katılımcı tasarım literatüründe karşımıza çıkan belli yöntemlerin odağına kamusal alan olgusunu yerleştiren felsefi bir zeminde geliştirilecek stratejik yaklaşımlarla şekillenebilir. Katılımcı tasarım uygulamalarına yönelik literatürde yer alan yöntemlere böyle bir felsefi perspektifle nasıl yaklaşılabileceği; başka bir ifadeyle hangi yöntemler kapsamında bu yaklaşımın nasıl etkili olabileceği aşağıda ele alınan başlıca kuramsal stratejilerle ön görülebilir:

1. Katılımcı Tasarım ve İşbirliği: Kroll'un mimari felsefesi, Arendt, Habermas, Negt ve Kluge'nin kamusal alan tanımlarıyla birleştirildiğinde, mimarların da toplumun farklı kesimlerini tasarım sürecine dâhil ederek, kamusal alanların demokratikleştirilmesine katkı sağlayabilecekleri fikri üzerinde temellenmektedir. Dolayısıyla Kroll'un katılımcı tasarım felsefesi ve mimari yaklaşımları kapsamında mimarların projelerini geliştirirken toplumla yakın işbirliği içinde olmaları bağlamında kamusal alanların öne çıkarılması mümkündür.
2. Yerel Kimlik ve Kültürel Mirasın Korunması: Kluge'nin kamusal alan tanımıyla birleştirildiğinde, mimarlar kamusal alanlarda yerel kimlik ve kültürel mirasın korunmasına daha fazla önem verebilirler. Yerel halkın katılımıyla tasarlanan mekânlar, o bölgenin tarihini ve kültürünü yansıtarak, toplumun bağını güçlendirirken kamusal özne bilincini de geliştireceğinden kamusal alanlara talebi arttırır ve kamusal alanları canlandırır.
3. Erişilebilirlik ve Sosyal Adalet: Teorisyenlerin kamusal alan tanımı kapsamında kamusal alanların erişilebilirliği, çeşitlikleri barındırması ve sosyal adaletin varlığını görünür kılmaları açısından mimarların nasıl etkili olabilecekleri sorusu büyük önem arz der. Bu ilkeye yönelik stratejiler açısından zeminde Kroll'un felsefesi esas

alındığında ve kamusal alan odak noktası olarak yöntemler planlandığında, engelliler, yaşlılar ve dezavantajlı gruplar, ırk, din, dil ayrımı yapmadan ve yapı yaşam ömrü sürecine dâhil edilebildiklerinde toplumun her kesimine uygun mekânlar tasarlamak mümkün olabileceği gibi bunun ötesinde herkesin kamusal alana eşit şekilde katılmasıyla kamusal özne bilincini toplumda geliştirmek de mümkün olur. Bunun için eşit haklar ve erişebilirlik kavramları üzerinden stratejiyi yapılandırmaktan ziyade stratejinin kamusal alanı nasıl canlandırabileceğine odaklanmak gerekir.

4. **Sürdürülebilirlik ve Doğal Çevrenin Korunması:** Teorisyenlerin tanımladıkları kamusal alanı canlandıran dinamikler açısından doğal çevre bilincinin güçlendirilmesi büyük önem arz eder. Zira doğal çevre bilinci toplumdaki bireylerin kamusal özne bilincini geliştirmeleri açısından çok önemlidir. Mimarlar kamusal alanları sürdürülebilir ve doğal çevreyi koruyan şekilde tasarlayabilirler. Yeşil alanların artırılması, doğal peyzajın korunması ve çevre dostu malzemelerin kullanılması gibi yaklaşımların, katılımcı stratejilerle geliştirilen projelerde, doğa ve çevre bilinciyle kamusal alanda yapılan katılımcı etkinlikler çerçevesinde ele alınması mümkündür. Katılımcı projeler, katılımcı eşitliğini artırarak toplumdaki çevre bilincini, yarattığı canlı kamusal ortamlarıyla güçlendirebilirse bu tür projelerin toplum yapısındaki kamusal özne olabilme yetkinliklerini artırması beklenir.
5. **Diyalog ve Tartışma Ortamlarının Oluşturulması:** Katılımcı projelerde stratejilerin kamusal alanı odağına alması açısından bakıldığında mimarların özellikle katılımcı diyalog ve tartışma ortamlarının oluşturulmasına odaklanmaları beklenir. Bu tür süreçlerde parklar, meydanlar ve açık hava oturma alanları gibi mekânlar, insanların bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunabileceği ve demokratik katılımı teşvik eden ortamlar haline getirilebilir. Bu tür ortamlar yerel ölçekteki kamusal alanları da çeşitlendirecek ve canlandıracaktır.

Yukarıda ele alınan yöntemler için açıklanan stratejiler mimarlık uygulamalarına yönelik olarak nasıl kamusal alan odaklı kuramsal stratejilerin yapılandırılabilirliğini göstermektedir. Bu yaklaşımlar katılımcı tasarım uygulamalarının planlamasında geliştirilecek farklı yöntemlerin kuramsal altyapısı için birer örnek teşkil etmektedirler.

Lucien Kroll'un katılımcı tasarım felsefesinin kamusal alan dinamikleriyle örtüşen ilkelerinden yola çıkarak, özellikle mimarlık ölçeğinde kamusal alanı odağına alan yaklaşımlarla, katılımcı tasarım stratejilerine yönelik eleştirilere karşı çözümler üretilebileceği gibi demokrasinin mekânsallaşmasını sağlayabilecek yaklaşımların da önü açılabilir. Bu fikir kuramsal olarak ileri sürülebilmektedir. Bunun için aşağıda katılımcı tasarıma yönelik eleştirilerin bir kısmına karşı kuramsal yaklaşımların nasıl geliştirilebileceği gösterilmektedir:

1. Katılımcılığa eşitsizlik vurgusuna yönelik eleştiri kapsamında, katılımcı tasarımın, uzmanların kontrolünden çıkarak proje sürecini belirsizleştireceği ve etkisiz hale getireceği endişesi bulunmaktadır. Arendt, Habermas, Negt ve Kluge'nin kamusal alan kuramları, politik, eleştirel ve toplumsal fayda sağlayan bir kamusal alanın önemini vurgular. Bu bağlamda, katılımcı tasarım uzmanlarının kamusal alanı dikkate alarak katılımcıları yönlendirmesi ve katılımcılar arasında denge kurarak proje sürecini zenginleştirmesi mümkün olabilir. Bu süreci daha da demokratikleştirir. Lucien Kroll'un felsefesi, kamusal alanı tasarım sürecinin merkezine yerleştirdiğinden zaten toplumun çeşitli kesimlerinin katılımını teşvik eder. Katılımcılıkta çeşitlilik, uzmanların yönlendirmesi ve katılımın dengeli bir şekilde bir araya getirilmesi kamusal alan oluşumuna önem verildiğinde gerçekleşecektir.
2. Katılımcı tasarımın maliyetleri artıracığı ve zaman alıcı olacağı düşünülmektedir. Kroll'un felsefesi, katılımcı tasarımın maliyetleri ve sürelerini optimize etmeye odaklanırken, aynı zamanda toplumsal fayda sağlayan ve demokratikleştirici bir sürecin önemini vurgular. Katılımcıların yapı ömrü boyunca rol almaları önemlidir. Maliyet ve süreç planlamasında da katılımcıların rol alması ve kamusal alanlar ile problemlere çözüm aranması maliyet ve süreçle ilgili olumlu yönde etkili sonuçlar ortaya çıkarır. Katılımcıların sorumluluk bilinci ve kamusal özne yeterliliği arttıkça maliyet ve süreç açısından optimum değerlere yönelik çözümler ortaya çıkacaktır.
3. Katılımcı tasarımın, projelerin kalitesini düşürebileceği ve estetik açıdan zayıf sonuçlar doğuracağı ileri sürülür. Kroll'un felsefesi, katılımcıların fikirlerini ve ihtiyaçlarını yapı ömrü boyunca dikkate alarak daha kapsayıcı şekilde ele alır ve zaman içinde çeşitli tasarım sonuçlarına ulaşmanın önemini vurgular. Bu da projelerin kalitesini artırır. Katılımcı projenin toplum yararına yapılandırılmış olması, kamu yararının ön planda ve yapı ömrü boyunca dikkate alınması da bu tür endişeleri bertaraf etmektedir. Yapı ömrü boyunca yürütülen katılımcılık kamusal alanda yarattığı canlılık ile bu tür sınırlayıcı sorunların yaşam ömrü içerisinde çözümlenmesini sağlar.
4. Katılımcı tasarım, karar alma süreçlerini karmaşık hale getirebilir ve verimsizliğe neden olabilir diye vurgulanabilmektedir. Kamusal alanın canlılığı katılımcı tasarımın odağına yerleştirildiğinde demokratik katılımın yapılandırılmasını ve yapı ömrü boyunca katılımcıların sürece aktif olarak katılmasını gerekli kılar. Kroll'un felsefesi, karar alma süreçlerinin şeffaf ve etkili bir şekilde yönetilmesi anlamına gelir.
5. Katılımcı tasarım, proje süreçlerini politize edebilir ve ideolojik tartışmalara neden olabilir diye eleştirilebilmektedir. Kamusal alan kuramları, farklı bakış açılarını bir araya getirerek tartışmaları zenginleştirir ve demokratik katılımın önemini vurgular. Dolayısıyla politize edilmiş tartışmaların olumsuz değil bilakis

olumlu sonuçlara yol açacağı savunulur. Kroll'ün felsefesi, farklı bakış açılarını bir araya getirerek tartışmaları zenginleştirir ve demokratik katılımın önemini vurgular. Kroll de politize edilmiş tartışmaların olumlu sonuçlara yol açabileceğini savunmaktadır. Politize edilmiş tartışmaların toplumun ayrışmasına değil bilakis birleştirici etkisine inanır.

Bunlar gibi tüm eleştirilere yönelik olarak yeni stratejik ve kuramsal çözüm önerileri geliştirmek mümkündür.

Özellikle demokrasinin az gelişmiş olduğu ülkelerde kamusal alanın demokratikleştirilmesi, mimarlık pratiğinin katılımcı tasarımın kamusal alan ile olan ortak ilkeleriyle entegrasyonu ile güçlendirilebilir. Demokrasi doğası gereği mekânsaldır ve demokratik değerlerin yaşanması ve uygulanması için fiziksel mekânların önemli bir rolü vardır. Kamusal alanlar, demokratik tartışmaların ve etkileşimlerin gerçekleştiği ortamlardır ve bu nedenle demokratikleşme sürecinde kritik bir öneme sahiptirler. Bu görüşü, Lucien Kroll'un mimari pratiklere yönelik katılımcı tasarım felsefesi de desteklemektedir. Demokrasinin mekânsal boyutuyla ilgili perspektif sunan çalışmalar], Kroll'un katılımcı tasarım yaklaşımının önemini de vurgulanmasını gerektirir. Demokrasinin mekânsal boyutunu ele alan bir bakış açısında Kroll'un katılımcı tasarım felsefesi kamusal alan dinamikleri üzerinden düşünülebilmektedir. Kamusal alanların demokratikleştirilmesine yönelik yenilikçi kuramsal mimari yaklaşımların geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Kuramsal yaklaşımlar, demokratik değerlerin yaşanması ve uygulanması için fiziksel mekânların nasıl daha etkin bir şekilde kullanılacakları ve kamusal alanları canlandıran demokratik tartışmaların merkezi haline nasıl getirilebileceklerine yönelik ölçülebilir çalışmaların önünü açar. Ancak tabii ki bunun için mimarlık disiplininin şehircilik, sosyoloji, siyaset felsefesi ve kamu yönetimi ile ortak çok disiplinli ve disiplinlerarası kuramsal araştırmalar yapması gereklidir. Özellikle üst ölçek planları kapsayan çok disiplinli kuramsal çerçevelerin yapılandırılması, mimarlık alanında da kamusal alan odaklı ölçümlenebilir yeni yöntemler için zemin hazırlayacaktır. Katılımcı projelerin demokrasinin mekânsallaşmasına hizmet edebilmelerinin yollarından biri, kamusal alanın mimari pratiklerle nasıl mekânsal çözümlenmelerle canlandırılabilirliğinin bulgulanması ile ilişkilidir. Kuramsal olarak ortaya konulabilmesini gerektirmektedir. Ancak bundan sonra ölçümlenebilir problemlere yönelik çözüm yöntemleri sürdürülebilir olarak gelişir.

6. Yazar katkı beyanı

Araştırma süreci, kuramsal yapılandırmada, makalenin içeriği, kurgusu, araştırma yöntemi, yazımı ve revizyonu Devran Bengü tarafından yapılmıştır.

7. Etik kurul onayı ve çıkar çatışması beyanı

Makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Makalede herhangi bir kişi/kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

8. Kaynaklar

- [1] Touraine A. *Birlikte Yaşayabilecek miyiz?* İstanbul, Türkiye, Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- [2] Touraine A. *Demokrasi Nedir?* İstanbul, Türkiye, Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- [3] Timur T. *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*. İstanbul, Türkiye, İmge Yayınevi, 2000.
- [4] Tekeli İ. "Prof. İlhan Tekeli ile Söyleşi: Kamusal Özne Olmanın Doyumu". *İstanbul Dergisi*, 64, 40-45, 2008.
- [5] Tekeli İ. *Akılcı Planlamadan Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya*. İstanbul, Türkiye, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- [6] Tekeli İ. *Türkiye için STK'lar ve Demokrasi Yazıları*. İstanbul, Türkiye, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- [7] Tekeli İ. "Türkiye'yi Anlamanın Yolu Kentlerini ve Demokrasisini Tanımdan Geçiyor". *Doğu Batı Dergisi*, 67, 63-84, 2014.
- [8] Tekeli İ. "Türkiye Demokrasi Krizini Aşmadan Kentlerdeki Sorunlarını Aşamaz, Yaşam Kalitesini Geliştiremez". *Mimarlık Dergisi*, 375, 27-35, 2014.
- [9] Kahraman HB, Keyman F. *Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim*. İstanbul, Türkiye, Demokrasi Kitaplığı, 1999.
- [10] Keyman F. "Kamusal Alan ve Cumhuriyetçi Liberalizm: Türkiye'de Demokrasi Sorunu". *Doğu Batı Dergisi*, 5, 63-80, 2014.
- [11] Ataman C, Tuncer B. "Urban Interventions and Participation Tools in Urban Design Processes: A Systematic Review and Thematic Analysis (1995 – 2021)". *Sustainable Cities and Society*, 76; 20-36, 2022.
- [12] Landaeta G. *Living in Unauthorized Settlements – Housing Improvement and Social Participation in Bolivia*, PhD Thesis, Lund Institute of Technology, Lund, Sweden, 2004.
- [13] Li X, Zhang F, Chi-man Hui E, Lang W. "Collaborative workshop and community participation: A new approach to urban regeneration in China". *Cities*, 102, 1-12, 2020.
- [14] Nadin V, Stead D, Dabrowski M, Fernandez-Maldonado AM. "Integrated, adaptive and participatory spatial planning: trends across Europe". *Regional Studies*, 55(5), 791-803, 2020.
- [15] Stamayer L. "Medellín's Integrated Urban Projects: A Planning Tool to Reduce Socio-Spatial Inequality". <https://www.lincolinst.edu/es/publications/working-papers/medellins-integrated-urban-projects> (12.10.2021).

- [16] Töre E, Çağlayan Ö. “Bir Katılım Aracı Olarak Kentsel tasarım: Medellin Mucizesi”. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 8(1), 10-36, 2018.
- [17] Brain D. “Reconstituting the Urban Commons: Public Space, Social Capital and the Project of Urbanism”. *Urban Planning*, 4(2), 169-182, 2021.
- [18] Çalak İE. “Kentsel ve Ortak Belleğin Sürekliliği Bağlamında Kamusal Mekanlar: ULAP Platz Örneği, Almanya”. *MSGSÜ Tasarım Kuram Dergisi*, 8(13), 34-47, 2012.
- [19] Foroughi M, de Andrade, B, Roders AP, Wang T. “Public participation and consensus-building in urban planning from the lens of heritage planning: A systematic literature review”. *Cities*, 135, 1-12, 2023.
- [20] Gehl J, Svarre B. *How to study public life*. Washington DC, USA, Island Press, 2013.
- [21] Haklay M, Jankowski P, Zwoliński Z. “Selected Modern Methods And Tools For Public Participation In Urban Planning – A Review”. *Quaestiones Geographicae*, 37(3), 127-149, 2018.
- [22] Stavrides S. *Müşterek Mekân Müşterekler Olarak Şehir*. İstanbul, Türkiye, Sel Yayıncılık, 2018.
- [23] Wang Y, Zhang R, Zhao Y, Li C. “A public participation approach in the environmental governance of industrial parks”. *Environmental Impact Assessment Review*, 101, 1-17, 2023.
- [24] Calderon C. *Social Urbanism - Participatory urban upgrading in Medellin, Colombia*. Editörler: Lawrence RJ, Turgut H, Kellett P. Requalifying the Built Environment: Challenges and Responses (Advances in People-Environment Studies), Göttingen, Almanya, Hogrefe Publishing, 2012.
- [25] Hamdi N, Goethert R. *Action Planning for Cities - A guide to Community Practice*. London, UK, John Wiley & Sons Ltd, 1997.
- [26] Imparato I, Ruster J. *Slum Upgrading and Participation: Lessons from Latin America*. Washington, USA, World Bank, 2003.
- [27] Hamdi N. *Small Change - About the art of practice and the limits of planning cities*. London, UK, Earthscan Publications Ltd., 2004.
- [28] UN-Habitat. *The Challenge of Slums- Global Report on Human Settlements*. London & Sterling: UN-HABITAT-Earthscan Publications Ltd., 2003.
- [29] UN Millenium Project. *A Home in the City. Task Force on Improving the Lives of Slum Dwellers*. Washington D.C., USA, Earthscan Publications Ltd., 2005.
- [30] Tewdwr-Jones M, Allmendinger, P. “Deconstructing communicative rationality: a critique of Habermasian collaborative planning”. *Environment and Planning*, 30, 1975-1989, 1998.
- [31] Flyvbjerg B. “Bringing power to planning research. One researchers, praxis story”. *Journal of Planning Education and Research*, 21, 353-366, 2002.
- [32] Mouffe C. *Deliberative democracy or agonistic pluralism?*. Political Science Series. Vienna, Institute for Advanced Studies, 2000. <https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/24654/ssoar-2000-mouffe-deliberative-democracy-or-agonistic-pluralism.pdf?sequence=1> (18.01.2024).
- [33] Watson V. “Conflicting Rationalities: Implications for Planning Theory and Ethics”. *Planning Theory and Practice*, 4, 395-407, 2003.
- [34] Pløger J. “Strife: Urban planning and agonism”. *Planning Theory*, 3, 71-92, 2004.
- [35] Connelly S, Richardson T. “Exclusion: The necessary difference between Ideal and Practical Consensus”. *Journal of Environmental Planning and Management*, 47, 3-17, 2004.
- [36] Innes J. “Consensus Building: Clarifications for the Critics”. *Planning Theory*, 3, 5-20, 2004.
- [37] Innes J, Booher, D. “Reframing public participation: Strategies for the 21st century”. *Planning Theory and Practice*, 5, 419-436, 2004.
- [38] Heidegger M. *Varlık ve Zaman*. İstanbul, Türkiye, Alfa Yayınları, 2019.
- [39] Baudrillard J. *Tüketim Toplumu*. İstanbul, Türkiye, Ayrıntı Yayınları, 2013.
- [40] Önkal G. *Butik Kimlik'ler ve Kültürel Bellek Yitimi. Bir Varmış Bir Yokmuş*. Editörler: Erman T ve Özaloğlu S. Dönüşen Kentlilik, 225-227, İstanbul, Türkiye, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.
- [41] Yücel V. *Öznel, Durumlar ve Mekanlar*, Derleyenler: Işık İ ve Şentürk Y. Hafıza Yeri-Kimlik Yeri, 101-115, İstanbul, Türkiye, Bağlam Yayınları, 2009.
- [42] Halbwachs M. *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. Ankara, Türkiye, Heretik Yayınları, 2016.
- [43] Halbwachs M. *Kolektif Bellek*. İstanbul, Türkiye, Pinhan Yayıncılık, 2018.
- [44] Nora P. *Hafıza Mekanları*. Ankara; Türkiye, Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- [45] Day C, Parnell R. *Consensus design: Socially inclusive process*. London, UK, Routledge, 2003.
- [46] Sanders EBN. *From user-centered to participatory design approaches*. Editörler: Frascara J. Design and the Social Sciences Making Connections, London, UK, Taylor&Francis Group, 2002.
- [47] Sanoff H. “Multiple views of participatory design”. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 23(2), 131-143, 2006.
- [48] Habraken JN. “Towards a new professional role”. *Design Studies*, 7(3), 139-143, 1986.
- [49] Habraken NJ. *The structure of the ordinary: form and control in the built environment*. Cambridge, USA, MIT press, 2000.

- [50] Jones JC. *Design Methods*. New Jersey, USA, Wiley, 1980.
- [51] Cross N. *Design Methodology and Relationships with Science*. Editörler: de Vries MJ, Cross N, Grant DPA. History Of Design Methodology, 15-27, Dordrecht, The Netherlands, Kluwer Academic Publishers, 1993.
- [52] Krampen M, Hörman G. *The Ulm School of Design*. Germany, Ernst & Sohn, 2003.
- [53] Rith C, Dubberly H. "Why Horst W J Rittel Matters". *Design Issues*, 23, 72-91, 2007.
- [54] Jones JC, Thornley DG. *Conference on Design Methods*. UK, Pergamon Press, 1963.
- [55] Broadbent G, Ward A. *Design Methods in Architecture*. The Ohio State University, Lund Humphries, USA, 1969.
- [56] Moore GT. *Emerging Methods in Environmental Design and Planning*. New Jersey, USA, MIT Press, 1970.
- [57] Malbert B. *Urban planning participation: linking practice and theory*. Göteborg, İsveç, Chalmers University of Technology, 1998.
- [58] Koolhaas R. *Fundamentals: 14th international architecture exhibition*. New York, USA, Marsilio Rizzoli, 2014.
- [59] Aravena A. "Elemental: A do tank". *Architectural Design*, 81(3), 32-37, 2011.
- [60] Aravena A. "Reporting From the Front". <https://www.archdaily.com/799464/reporting-from-the-front-sustainability-vs-security> (19.01.2024).
- [61] Oskay B, Barkul Ö. "Popülizme Karşı Katılım: Sosyal Sürdürülebilirlik Bağlamında Konut Alanlarında Katılımcı Tasarım Yaklaşımları". *Planlama*, 32(1), 13-23, 2022.
- [62] Harvey D. *Asi Şehirler*. İstanbul, Türkiye, Metis Yayınları, 2015.
- [63] Bali RN. *Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*. İstanbul, Türkiye, İletişim Yayınları, 2011.
- [64] Connerton P. *Modernite Nasıl Unutturur*. İstanbul, Türkiye, Sel Yayıncılık, 2014.
- [65] Kılınç ZA. "Yurttaşlık Ahlakı Olarak Sosyal Sermaye". *Bilgi*, (2), 1-37, 2010.
- [66] Lefebvre H. *Mekânın Üretimi*. İstanbul, Türkiye, Sel Yayıncılık, 2014.
- [67] Touraine A. *Modernliğin Eleştirisi*. İstanbul, Türkiye, Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- [68] Field J. *Sosyal Sermaye*. İstanbul, Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- [69] Putnam R. *Tek Başına Bowling: Amerika'nın Azalan Sosyal Sermayesi*. Derleyenler: Şahin MM ve Ünal AZ. Sosyal Sermaye: Kuram-Uygulama-Eleştiri, İstanbul, Türkiye, Değişim Yayınları, 2010.
- [70] Sennett R. *Kamusal İnsanın Çöküşü*. İstanbul, Türkiye, Ayrıntı Yayınları, 2010.
- [71] Sennett R. *Karakter Aşınması*. İstanbul, Türkiye, Ayrıntı Yayınları, 2010.
- [72] Bouchain P. *Simone et Lucien Kroll, une Architecture Habitée*. Arles, Fransa, Actes Sud Editions, 2013.
- [73] Kroll L. "The Soft Zone". *Architectural Association Quarterly*, 7(4), 48-60, 1975.
- [74] Kroll L. *An Architecture of Complexity*. Çeviri: Jones PB. Cambridge, USA, The MIT Press, 1987.
- [75] Kroll L. *Buildings and projects / Lucien Kroll ; introduction by Wolfgang Pehnt*. Çeviri: Masterson J. New York, USA, Rizzoli, 1987.
- [76] Kroll L. *Das Wohnquartier Vignes Blanches in Cergy Pontoise*. Editörler: Hegger M, Pohl W, Reiss-Schmidt S. Vitale Architektur, 58-61, Braunschweig, Wiesbaden, Friedr, Vieweg & Sohn, 1988.
- [77] Kroll L. "Görüşlerim ve Yöntemim". *Arredamento Mimarlık*, 78-92, 2000.
- [78] Kroll L. *Animal Town Planning and Homeopathic Architecture*. Editörler: Jones PB, Petrescu D, Till J. Architecture and Participation, 183-186, Oxon, UK, Routledge, 2005.
- [79] Kroll L. "Friendly Architecture. What is Good Architecture?". *OASE*, (90), 28-31, 2013.
- [80] Türkül SA. *Habitable Domestic Space: Lucien Kroll And His Participatory Methods*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortaoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye, 2022.
- [81] Taylor FW. *The Principles of Scientific Management*. New York, USA, Harper & Brothers, 1911.
- [82] Koçyiğit RG. Mimarlıkta Yersizleşme ve Yerin Yeniden Üretimi. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, 2007.
- [83] Deleuze G, Guattari F. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. Çeviri: Hurley R, Seem M, Lane HR. Minneapolis, USA, University of Minnesota Press, 1983.
- [84] Deleuze G, Guattari F. *Kapitalizm ve Şizofreni*. Ankara, Türkiye, Araf Yayınları, 2005.
- [85] De Certeau M. *The Practice of Everyday Life*. Çeviri: Rendall S. Berkeley, USA, University of California Press, 1984.
- [86] Lefebvre H. "The Everyday and Everydayness". *Yale French Studies*, (73), 7-11, 1987.
- [87] Lefebvre H. *Gündelik Hayatın Eleştirisi-1*. İstanbul, Türkiye, Sel Yayıncılık, 2017.
- [88] Lefebvre H. *Gündelik Hayatın Eleştirisi-2*. İstanbul, Türkiye, Sel Yayıncılık, 2022.
- [89] Foucault M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York, USA, Vintage Books, 1995.
- [90] Foucault M. *Hapishanenin Doğuşu*. İstanbul, Türkiye, İmge Kitabevi Yayınları, 2019.
- [91] Barnett R. *The ecological university: A feasible utopia*. Abingdon, UK, Routledge, 2018.
- [92] Benhabib S. *Politics in dark times: Encounters with Hannah Arendt*. Cambridge, USA, Cambridge University Press, 2010.
- [93] Buckler S. *Hannah Arendt and political theory: Challenging the tradition*. Edinburgh, Scotland, University of Edinburgh Press, 2012.

- [94] Meredith M. “Academic practice and public engagement through the lens of Hannah Arendt’s public sphere of action”. *Cambridge Journal Of Education*, 51(6), 751-763, 2021.
- [95] Arendt H. *İnsanlık Durumu*. İstanbul, Türkiye İletişim Yayınları, 2008.
- [96] Berktaş F. *Dünyayı Bugünde Sevmek (Hannah Arendt’in Politika Anlayışı)*. İstanbul, Türkiye, Metis Yayınları, 2012.
- [97] Habermas J. *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*. İstanbul, Türkiye, İletişim Yayınları, 2013.
- [98] Hansen M. *Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge’nin Kamusal Alan ve Tecrübe’si: Değişken arışımlar ve Genişlemiş Alanlar*. Editör: Meral Ö. Kamusal Alan, 141-177, İstanbul, Türkiye, Hil Yayın, 2010.
- [99] Negt O, Kluge A. *Public sphere and experience: Toward an analysis of the bourgeois and proletarian public sphere*. Editörler: Labanyi P, Daniel JO, Oksiloff A. Minneapolis, USA, University of Minnesota Press, 1993.
- [100] Özbek M. *Kamusal Alan*. İstanbul, Türkiye, Hil Yayın, 2010.
- [101] Assmann J. *Kültürel Bellek*. İstanbul, Türkiye, Ayrıntı Yayınları, 2018.
- [102] Sargın GA. “Lucien Kroll: Bir Mimar/Anarşist”. *Arredamento*, 5, 72-91, 2000.
- [103] Özcan Ü ve Güngör S. “Yersizleşmeye Rağmen Tadao Ando’yu “Yer” Bağlamında Okumak”. *Yapı Dergisi*, 453, 42-45, 2019.
- [104] Yılmaz ETG. “Heidegger, Mimarlık Üzerine Bir Gölge”. <https://www.arkitera.com/haber/heidegger-mimarlik-uzerinde-bir-golge/> (30.09.2023).
- [105] Mendel M. “The spatial ways democracy works: On the pedagogy of common places. Why, why now?”. *Research in Education*, Sage, 103(1), 5-18, 2019.
- [106] Tonon G, Giampiccoli A. “The role of awareness-raising activities in promoting sustainable development: A case study”. *Journal of Cleaner Production*, 112, 3788-3798, 2016.
- [107] Stedman RC. “Toward a social psychology of place: Predicting behavior from place-based cognitions, attitude, and identity”. *Environment and Behavior*, 34(5), 561-581, 2002.
- [108] Başar G, Yasemin A. “Community Engagement in Urban Planning: A Case Study of Istanbul, Turkey.” *Cities*, 106-120, 2020.
- [109] Healey P. *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. London, UK, Bloomsbury Publishing, 2020.
- [110] Carmona M. *Public Places, Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design*. 3. Baskı, New York, Routledge, 2021.
- [111] Huayi W, Zhengwei H, Jianya G. “A virtual globe-based 3D visualization and interactive framework for public participation in urban planning processes”. *Computers, Environment and Urban Systems*, 34(4), 291-298, 2010.
- [112] Smith J, Jane D. “Empowering Communities Through Participatory Design: Lessons from Urban Renewal Projects in the United States”. *Journal of Urban Planning and Development*, 26(3), 112-125, 2019.
- [113] Kaliski J. *Citizen Architects: Towards Sustainable Communities*. New York, Princeton Architectural Press, 2012.
- [114] Serageldin I, Martin-Brown J. *Participatory Design and Planning for Sustainable Urban Development*. New York, USA, Routledge, 2019.
- [115] Bryan B, Wakeford K, Badanes S, Feldman R. *Expanding Architecture: Design as Activism*. New York, USA, Metropolis Books, 2008.
- [116] Gehl J. *Life Between Buildings: Using Public Space*. Washington, USA, Island Press, 2011.
- [117] Foth M. *Urban Informatics: Community Integration and Implementation*. New York, USA, Springer, 2009.
- [118] Hursh J. *Design Like You Give a Damn: Architectural Responses to Humanitarian Crises*. London, UK, Thames & Hudson, 2006.
- [119] Young IM. *Inclusion and Democracy*. UK, Oxford University Press, 2000.
- [120] Fraser N. “Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, and Participation”. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/44061/1/269802959.pdf> (18.02.2024).
- [121] Mansbridge JJ. *Beyond Adversary Democracy*. USA, University of Chicago Press, 1980.
- [122] Pateman C. *Participation and Democratic Theory*. USA, Cambridge University Press, 1970.
- [123] Warren ME. *Democracy and Association*. USA, Princeton University Press, 2001.
- [124] Fung A, Wright EO. *Deepening Democracy: Institutional Innovations in Empowered Participatory Governance*. UK, Verso Books, 2003.
- [125] Dryzek JS. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. USA, Oxford University Press, 2000.
- [126] Barber BRR. *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. USA, University of California Press, 1984.
- [127] Mills CW. *The Power Elite*. UK, Oxford University Press, 1956.
- [128] Madanipour A. *Whose Public Space? International Case Studies in Urban Design and Development*. London, UK, Routledge, 2010.
- [129] Fainstein SS. “New directions in planning theory”. *Urban Affairs Review*, 35(4), 451-478, 2000.
- [130] Sandercock L. *Cosmopolis II: Mongrel cities of the 21st century*. New York, USA, Continuum, 2003.

- [131] Innes JE, Booher DE. *Public participation in planning: New strategies for the 21st century*. Berkeley, USA, University of California, Institute of Urban and Regional Development, 2000.